

ARH Diss. B - 26477

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Üldajaloo kateeder

Rein Masing

ROOTSI SÕJAVÄE SUURUS JA KOOSSEIS EESTIMAAL
XVII SAJANDI ESIMESEL POOLEL

Diplomitöö

TRU võistlustööde komisjoni otsusega

24. juunil

1973 a. on määratud käesolevale tööle

II auhind

J. Masing

TRU Teaduslik sekretär

Juhendaja: dotsent H. Piirimäe

TARTU 1973

S i s s e j u h a t u s

XVII sajandi esimesel poolel Eestimaal asunud Rootsi kuningriigi sõjajõudude suuruse,koosseisu ja varustamise probleem on meie ajaloolaste poolt seni läbi uurimata. Küll aga on Rootsi suurriigi - aegse sõjapoliitika kohta üldse, sealhulgas ka sõdade või lahingute käigu kohta ilmunud suur hulk uurimusi. Nimetame siinkohal mõned neist, mis ühel või teisel määral ka Eesti- või Liivimaad puudutavad. Eelkõige tuleks mainida Rootsi Kindralstaabi kolme mahukat väljaannet: "Rootsi sõjad. 1611 - 1632.", "Gustav II Adolf" ja "Karl XII lahinguväljal" ¹. Soome uurija A.Korhose "Hakapeliitide ajalugu" vaatleb Rootsi regulaarvägede koosseisu

-----
¹Generalstaben.Sveriges krig. 1611 - 1632.Band I - IV.Bilagsband I-II.Stockholm,1936 - 1938. Väljaande kaks esimest ja lisakõited annavad üksikasjaliku ülevaate Rootsi sõjajõudude olukorrast XVII sajandi algul, sealhulgas ka Liivimaal. Kahjuks on viimase all vaadeldud nn. Vana - Liivimaad, nii et Eestimaa kohta käivat osa on tihtipeale raske välja tuua. Seesama. Gustav II Adolf. Stockholm,1932.
 Seesama. Karl XII på slagfältet.Karolinsk slagledning sedd mot bakgrunden av taktikens utveckling från äldsta tider. Band I - IV.Stockholm,1918.

3

kuulunud soome rügementide võitlusteed kuni Kolmekümne-
aastase sõja lõpuni¹.

Ka Eesti kodanlikud ajaloolased on sel teemal mõndagi
ära teinud, valgustades ülalnimetatud küsimusi Eesti- või Liivimaa seisukohast².

Põhjasõja - aegset lahingutegevust ja sellest osa võtnud
väeüksuste suurust ning koosseisu on Nõukogude Eesti teadlas-
test uurinud H.Palli³.

Vähem on töid Rootsi sõjaväe suuruse, struktuuri ja varus-
tamise kohta. Sellelaadilisi andmeid leidub ülalnimetatud
väljaandes "Rootsi sõjad", Seoses Karl XII tegevuse uurimise-
ga Rootsis avaldati mõned artiklid sõjaväe ja ohvitseride
isikliku koosseisu kohta⁴, mis ajaliselt piirduvad

-----
¹A. Korhonen. Hakkapelitien historia. I-II. Porvoo-Helsinki,
1939-1943.

²vt. J. Vasar. Rootsi aja senisest uurimisest ja edaspidistest
uurimisülesannetest, eriti Liivimaa suhtes. - "Ajalooline Aja-
kiri", 1930, lk. 27-36;

E. Blumfeldt, L. Loone. Den svenska tiden i estnisk historie-
forskning. I-II. Tartu, 1934-1938;

H. Sepp. Eesti sõjaajaloo uurimine ja Riigi Keskarhiiv. -
"Sõdur", 1937, nr. 51/52, lk. 1296-1300.

³Х. Палли. Между двумя дьями за Нарву. Эстония
в первые годы Северной войны (1701-1704). Паллин, 1966.

⁴A. Lewenhaupt. Karl XII:s officerare. Stockholm, 1920-1921;

C. Nordensvan. Svenska armeen aren 1700-1709. Karolinska
Förbundets årsbok, 1916, lk. 120-180;

Seesama. Svenska armeens regementen 1700-1718. Karolinska
Förbundets årsbok, 1920, lk. 62-94.

4

XVII - XVIII sajandivahetusega. Nimetada võiks siin veel C. Bonsdorff'i lühikest artiklit Soome garnisonidest Liivimaal¹.

Ainus selleteemaline Liivimaad puudutav eestikeelne töö on L. Leesmenti väike artikkel² ajakirjas "Sõdur". Artikkel on kirjutatud Kopenhaageni riigiarhiivis leiduvate materjalide põhjal. Selles vaadeldakse Kuressaare garnisoni suurus, struktuuri ja tasustamist ning võrreldakse sõjaväele tehtud kulutusi Saaremaa halduskonna üldkuludega 1618/1619 majandusaastal. Esitatud andmed pakuvad käesolevale tööle head võrdlusmaterjali.

Kõik loetletud tööd piirduvad kas XVII sajandi alguse, või siis selle lõpuaastatega. Vahepealne periood sajandi teisest veerandist kuni Põhjasõjani on praktiliselt läbi uurimata. Käesolev töö seabki eesmärgiks Eestimaal asunud Rootsi maavägede suuruse, koosseisu ja varustamise väljaselgitamise ajavahemikul 1629 - 1661. a. Need on aastad Altmarki vaherahust Kärde rahuni. Seega haarab vaadeldav periood olukorra peale Rootsi - Poola sõja ametlikku lõppu Liivimaal, jälgib olukorra stabiliseerumist siin ning optimaalse rahuaegse sõjaväe suuruse ja koosseisu väljakujunemist, teeb kaasa maavägede arvukuse järsu tõusu aastatel 1656-1661. (Vene - Rootsi sõja ajal) ning lõpeb uuesti rahuperioodi algusega Eestimaal. Nimetatud aja piires huvitavad autorit

---

¹ C. Bonsdorff. Finska garnisonen i Östersjöprovinserna. - "Historiallinen arkisto". XVII. Helsingi, 1902.

² L. Leesment. Kuressaare garnisonist XVII sajandi algul. - "Sõdur", 1931, nr. 5/6, lk. 170-171.

veel riigi väljaminekud Eestimaal asunud vägede peale üldsummas, sõjaväeüksuste kaupa ja struktuurselt palkade ja riidetusega varustamise näol. Omaette peatüki moodustab Rootsi valitsuse poolt XVII sajandi esimesel poolel Tallinna linna- ja kindlustustele tehtud kulustuste analüüs. Põgusalt tuleb juttu ka siinasunud rootsi sõjaväelaste päritolust.

Rootslaste väikesearvulise ja episoodiliselt Tallinna sadamas viibinud sõjalaevastiku ning selle varustamisega seotud küsimused on töö probleemideringist välja jäetud. Samuti ei kuulu uurimise alla strateegiliselt tähtsate teede korrashoid, mis teatavasti oli Rootsi võimude poolt ülesandeks tehtud kohalikule aadlile¹. Et käesoleva töö eesmärgiks on Rootsi riigi sõjaväega seotud probleemide uurimine, jäävad vaatluse alt välja Eestimaal tegutsenud muud rootsiaegsed sõjajõud: Tallinna raegarnison², aadlilipp ja maamiilits.

Geograafiliselt ulatuselt haarab töö ala, mis kattub hilisema Eestimaa kubermangu territooriumiga.

Töö valmis ENSV Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis asuva fondi "Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner" materjalide

¹И. В. Пабулан. Политика шведской администрации в Виозема XVII в. в отношении путей сообщения, транзита и дорожного хозяйства. - "Скандинавия когумик", Tallinn, 1971, XVI, lk. 48-59.

²Raekompanii kohta vt. lähemalt: Tallinna Linna Riiklik Arhiiv, f. 230, nim. 1 (B. e. Kriegswesen), sü-d 22 - 25; O. Vares. Üldjooni Tallinna linna sõdureist XVII ja XVIII sajandil. - "Sõdur", 1930, nr. 7/8, lk. 189 - 193.

põhjal¹, Kasutatud on fondiosa (nimistu järgi) "Arved, listid ja loendid", mis sisaldab väeosade arveraamatuid, inventare ja koosseisuloendeid. Arvepidamine on enamikel juhtudel kaetud vastavate nõude- või väljaandekviitungitega², mis võimaldab aruannetes esinevaid suurusi omavahel võrrelda. Koosseisuloendid (nn. munserdusnimistud) lannavad ülevaate maavägede arvulisest suurusest ja struktuurist. Ka neid andmeid on võimalik arvepidamisega võrrelda.

Allikate tõepärasuses ei ole põhjust kahelda, küll aga esineb arvutusvigu. 1629. aasta arvepidamine algab septembri kuuga. Fondis ei ole esindatud aastad 1642 - 1644, 1650, 1652, 1654 ja 1656. Aastatel 1635 - 1637 ning 1657 - 1659 on arvepidamine katkendlik. Need aastad aga oleksid püstitatud probleemide seisukohalt eriti vajalikud. Just aastatel 1635 - 1637 toimus Eestimaal kahurväe eraldumine muust linnuse garnisonist iseseisvaks väeliigiks; lakkasid eksisteerimast Paide ja Kolovere garnisonid ning viidi läbi üleminek vaskrahalt (arvestustaalrina) hõbemündile. Aastate

-----
¹ ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü-d 775 (XXIV.44.), 775^a, 776 (XXV.143.), 777 (XXV.144.), 778 (XXIV.1.), 779 (XXIV.45.), 780 (XXIV.46.), 781 (XXIV.47.), 782 (XXIV.48.), 783 (XXIV.49.), 784 (XXIII.1.), 785 (XXIV.51.), 786 (XXIV.52.), 787 (XXIV.53.), 788 (XXIV.54.), 789 (XXIV.55.), 790 (XXIV.56.), 791 (XXIV.57.), 792 (XXIV.2.), 793 (XXIV.3.) ja 794 (XXIV.4.).

² va. sü-d 775 ja 775^a aastate 1629 - 1635 kohta.

7

1642 - 1644 kohta käiva materjali puudumine annab tunda linnakindlustus-alaste küsimuste väljaselgitamisel. Samuti on XVII sajandi keskpaiga Vene - Rootsi sõja ja selle ettevalmistamise kohta käivad andmed puudulikud. Nende küsimuste majandusliku aluse läbitöötamine aga oleks äärmiselt vajalik.

8

I peatükk. Rootsi kuningriik ja Liivimaa XVII sajandi esimesel poolel. Gustav II Adolphi sõjaväereformidest.

Ida- ja Põhja-Euroopas XVI sajandi algul kujunenud poliitilises olukorras omandas erilise teravuse nn. balti küsimus. Sel ajal algas Hansa linnade liidu langus, sajandi keskpaigaks oli ilmne ka Liivimaal seni pereme- hetsenud Liivi ordu sisemine nõrkus. Algas võitlus "Liivimaa pärandi" pärast.

Kõik võitlusse sekkunud maad - Vene, Rootsi, Poola ja Taani - olid eelkõige huvitatud Läänemerest. Selle täht- sa mereteede valdamine kindlustas tollal ülemvõimu Ida - Euroopa kaubaturul. Võitlus väljapääsu eest Balti merele oli juba Ivan III ajast Vene välispoliitika üheks põhi - suunaks¹. Rootsi oli samuti huvitatud oma merepiiri laiendamisest Liivimaa arvel. Liivimaa, Ingerimaa, Karjala, aga samuti Saksa ja Poola mereäärsete alade vallutamise korral oleks Läänemeri muutunud Rootsi sisemereks. Sel juhul oleks Rootsi osutunud Vene Euroopa-kaubanduse peamiseks vahe - talitajaks, Taani ja Madalmaade konkurents Läänemerel aga

---

¹ Очерки истории СССР. Период феодализма IX-XV вв. в двух частях. II. М., 1953, к. 323.

oleks viidud miinimumini¹.XVI sajandi algul saavutas ka Poola väljapääsu merele Gdanski (Danzig) kaudu.Suurriigina püüdis ta loomulikult oma sadamate arvu suurendada.

Võitlevaid pooli huvitasid ka Läänemere äärsed maad. Siinsed viljakasvatusalad suutsid riigikassale olulist lisa anda,mida kujukalt näitas hilisem Rootsi ja Poola kogemus Liivimaal.

Lõpuks peeti silmas ka oma riigipiiri nihutamist võimalikult kaugele,luues sel teel mereäärsetest aladest puhverrajoonid platvormina edaspidiste võimalike konfliktide lahendamiseks sõja teel.

Venelaste lüüasaamise tõttu Liivi sõjas tõrjuti nad selleks korraks konkurentsist kõrvale.XVI-XVII sajandivahetuseks oli Liivimaa jagunenud Rootsi,Poola ja Taani vahel.

Uus etapp võitluses siinsete alade pärast oli seotud Poola kuninga Sigismund III Vasa(1587-1632) ning Rootsi kuninga Johan III (suri 1592.a.) venna,Södermanlandi hertsogi Karl Gyllenhjelm'i võitlusega Rootsi trooni pärast. Rootsi 1593.a.Riigipäev ei tunnistanud Sigismundi uueks kuningaks.Riigipäeval ilmnes avalikult kahe leeri olemasolu Rootsi kõrgeadli hulgas:poolameelsed lootsid Sigismundi valimise korral kuningavõimu nõrgenemist Rootsis (arvati,et Sigismund saab rohkem tegelema Poola asjadega), Karli pooldajad kartsid aga sattuda Poola mõju alla.Hertsog Karl kasutas tekkinud olukorda,tegi kahjutuks

1
вт. Б.Поршнев. Франция, Английская революция и Европейская политика в середине XVII в. М., 1970, к. 176.

40

Sigismundi pooldajad kohapeal, ning laskis end 1595.a. Riigipäeval kuninga asetäitjaks valida. Uus ja kõige teravam konflikt kahe leeri vahel tekkis 1597.a., mille tagajärjel paljud Riiginõukogu liikmed Poolasse põgenesid. Algas avalik võitlus¹. 1598.a. suvel tungisid Sigismundi väed Rootsi. Paralleelselt alustas rootsivastast võitlust ka Soome poolameelne asevalitseja Arvid Stålar². Otsustav lahing Karli ja Sigismundi vägede vahel toimus 1598.a. septembris Linköping'i lähedal³. Poolakad purustati lõplikult ning 1604.a. krooniti Karl Rootsi kuningaks Karl IX (1604 - 1611) nime all.

Sõda kandus edasi Liivimaale. 1600.a. hilissuveks koondas Karl Põhja-Eestisse ligi 14 000 meest Poolale kuuluva Liivimaa osa vallutamiseks. 10 000-meheline peavägi alustas Tallinna alt sama aasta septembris marssi Pärnu suunas, kuna 4 000-meheline väesalk pidi vallutama Põltsamaa ja Laiuse⁴. Poola peaväed olid sellal tegevuses Valahhias, ning Liivimaa kaitse oli nõrk: garnisonid olid väiksearvulised, väliväge aga oli poolakatel välja panna ainult 4 500 meest, neistki 1/3 aadli ratsateenistust⁵. Ometi saavutasid poolakad algul edu (1601.a. Koknese all ja veel 1605.a. Salaspilsi all)⁶. Nende edasitungi kaugeim piir põhja suunas oli 1603.a. aprillis: Rakvere - Paide - Tartu liin⁷.

1609.a. alates võitles Rootsi poolakatega paralleelselt ka Venemaa pinnal, pidades soodsal juhul silmas maade haaramist

1 И. Ангерссон. История Швеции. М., 1951, лк. 172.

2 Samas, лк. 173.

3 O. Vares. Poola suhted Eestiga XVI sajandi lõpul. - "Sõdur", 1930, nr. 30/31/32, lk. 900.

4 Eesti ajalugu. III osa. Rootsi ja Poola aeg. Peatoim. H. Kruus. Tartu, 1940, lk. 43.

5 Eesti NSV ajalugu. I köide. Toim. A. Vassar. Tallinn, 1955, lk. 311.

6 История Латвийской ССР. Сокращённый курс. Второе издание. Рига, 1971, лк. 74.

7 O. Vares. Viid. Teos, lk. 902. перераб. и доп. издание. Рига, 1971, лк. 74.

Moskva tsaaririigi küljest¹. Kasutades tekkinud olukorda alustas Taani 1611.a. rootslastele ebasoodsalt lõppenud nn. Kalmari sõda (1661. - 1613.a.)². Uute sõjatandrite tekkimise tõttu sõlmiti Liivimaal vaherahu (kuni 1617.aastani). Konflikt Venega lahenes 1617.aastal Stolbovo rahulepinguga. Rootsile jäid Ivangorodi, Jami, Koporje, Pähkinälinna ja Käkisalme linnused. Venelased pidid loobuma kõigist pretensioonidest Liivimaale ning maksma kõrget kontributsiooni³. Selle rahuga nihutas Rootsi uuesti oma idapiiri Laadoga jooneni. Kodanliku ajaloolase I. Anderssoni sõnade järgi andis Stolbovo rahu selle, mida Rootsi juba Erik XIV ajast püüdis: kontrolli Vene Baltimere kaubateede üle⁴.

-----
¹A. Tering eraldab Vene-Rootsi suhted tol perioodil kahte etappi. Aastail 1609-1614 tegutses Rootsi alguses Moskva tsaaririigi, hiljem Novgorodi aadlivabariigi liitlasena. Rootsi ülemjuhataja Venemaal Jakob De la Gardie poliitika eesmärgiks oli luua Novgorodist puhverala Eesti ja Soome kaitseks. Aastad 1614-1617. Pärast seda, kui oli lõplikult selgunud Rootsi esindaja Karl Filipp'i läbikukkumine Vene troonipärijana (so. peale Mihhail Romanovi valimist), läks Rootsi aastal 1614 üle interventsioonile (vt. A. Tering. De la Gardie fond kui ajalooallikas Vene-Rootsi suhete ja Kolmekümneaastase sõja probleemide käsitlemisel (diplomitöö). Tartu, 1972, lk. 85, 86 ja lool).

²1612.a. vallutasid taanlased tähtsa kindluse Älvsborgi, mis vastavalt 1613.a. Knäredi rahu tingimustele loovutati alles suure lunaraha eest. Rootsi aktiivasse tuleks kanda vabanemist Belti ja Sundi väinatollidest (vt. A. Кан. История Скандинавских стран. (Дания, Норвегия, Швеция.) М., 1971, lk. 66; Г. Форстен. Балтийский вопрос в XVI и XVII столетиях (1544-1648). Тюбинг, 1894, lk. 108.).

³vt. V. Naaber. Vene-Rootsi läbirääkimised Stolbovo rahu eel. - "Ajaloalaseid töid II. ÜTÜ ajalooringi kogumik". Tartu, 1965, lk. 134-166; seesama. Vene-Rootsi suhted 1617.-1634.a. - "Ajaloalaseid töid I. ÜTÜ ajalooringi kogumik". Tartu, 1962, lk. 81.

⁴И. Ангерссон. Виід. теос, lk. 177.

Liivimaal alustati uuesti sõjategevust 1617.a.kevadel. Gustav II Adolf (1611 - 1632)ootas momenti,mil saaks Poola peajõude Liivimaal ootamatult rünnata.1621.a.tekkis selleks soodne võimalus.Poolakad olid sellal seotud türklastega ning rootslased suunasid1621.a.augustiks kõik jõud Riia alla¹. 15.septembril 1621.a.Riia alistus.Kümme päeva hiljem kinnitas Gustav II Adolf Riia privileegid.Vastutasuks pidi Riia Rootsile maksma iga-aastast maksu,lubama Rootsi garnisoni linna majutamist ning andma lisaks sellele Rootsi kuninga käsutusse 300 sõdurit ja mõned suurtükid,samuti hoidma korras linna kaitseehitused².Riia hõivamisega sai ^{Rootsi} enda valdusse Daugava-
peamise kaubatee Leedu viljarajoonidest.

Sõjategevus jätkus 1625.a.suvel.Gustav II Adolphi isiklikul juhtimisel alustati rünnakut Liivimaa lõplikuks puhastamiseks poolakatest³.Augusti keskel läksid rootslaste kätte Tartu, Kirumpää,Vastseliina,Alüksne ja Daugavpils kindlused.1626.a.jaanuaris saavutas moderniseeritud Rootsi ratsavägi oma esimese võidu poolakate üle.Sõja tulemus Liivimaal oli sellega otsustatud.1626.a.suvel kandis Rootsi kuningas sõja raskuspunkti Poolale kuulunud Preisimaale.Rootslased vallutasid siin rea linnu ning sulustasid Visla suudme,halvates sellega Poola teraviljakaubandust teiste Euroopa maadega.

1629.a.suvel alanud läbirääkimiste tulemusena sõlmiti 16.septembril samal aastal Preisimaal,Altmarki külas poolte vahel 6 aastaks vaherahu.Rootsi säilitas oma võidud

-----
¹Sellest aktsioonist võttis Rootsi poolel osa 14 000 jala- ja 2 500 ratsaväelast(E.Blumfeldt.Gustav II Adolf.Tartu,1936, lk.63-64.

² Рина. Очерки по истории торгога. Рина, 1967, lk.51.

³Rootsi välivägede koguarv -16 000 meest(E.Blumfeldt.Gustav II Adolf, lk67.).

Liivimaal (peale Kuramaa ja Latgale¹), Preisi linnad ning kontrolli Poola rannikualade üle². Rootsile jäi õigus Preisi sadamate kaudu toimuva kaubakäibe maksustamiseks, mis andis aastas kuni 30 % riigi sissetulekust³.

Vaherahu tähtaja möödudes uuendati seda 12. septembril 1635. a. Stundorfis (Preisi) veel 26 aastaks. Liivimaa suhtes jäid tingimused endiseks, kuid Preisi linnadest tuli Rootsil loobuda. Poola garanteeris erapooletuse Kolmekümneaastases sõjas⁴.

XVII sajandi 30-ndateks aastateks oli seega Rootsi valduses suurem osa Läänemere rannikust. Kui rootslased 1643.-1645. a. Taani - Rootsi sõja tagajärjel omandavad uusi territooriume (Saaremaa ja Ojamaa saared, Hallandi maakonna Lõuna - Rootsis⁵), ning saavutavad tollivaba läbisõidu ka vallutatud provintsidele (sealhulgas relvade ja laskemoona veo lubamise), on

¹Rootsi valduste lõunapiiriks jäi Daugava (Väina) jõgi. Juba 1617. a. oli moodustatud endise Kuramaa piiskopkonna maadest nn. autonoomne Pilteni ringkond, mis allus vahetult Poola kuningale. Latgale (Inflanty) jäi Poolale kuni 1772. a. (История Латвийской ССР

²Г. Форстен. Балтийский вопрос в XVI и XVII столетиях (1544-1648). Том II. СПб, 1894, к. 108. (ек. 74)

³И. Ангерсон. Viid. teos, lk. 185.

⁴В. Поршнеv juhib tähelepanu järgmisele asjaolule. Kolmekümneaastase sõja ajal tegi Poola algul salaja, hiljem (alalt. 1645. a.) avalikult ettevalmistusi sõjaks, ametliku versioonina Türgi vastu. Rootsis arvati, et Wladislav IV aktsioonid on kavatsatud hoopis Rootsi trooni haaramiseks (peale Gustav II Adolphi surma Vasa'de meesliin Rootsis katkes). Just kartus sõja ees Poolaga oli üks põhjusi, miks Rootsi üldse nõustus Westfaali rahu läbirääkimistega (В. Поршнеv. Viid. teos, lk-d 170, 195 ja 199).

⁵1655.-1660. aastate sõjas Taaniga saavutas Rootsi oma lõuna-maakondade täieliku ja lõpliku vabanemise.

14
rootsipoolsed eesmärgid põhiliselt saavutatud. Wstfaali rahu-
kongress (1648.a.) tunnustas Rootsit Põhja - Euroopa võimsai-
ma riigina.

Sündmuste edaspidine käik näitas, et vallutatud territooriumide säilitamine ei olnud Rootsi kuningriigile jõukohane. Riigikatsler Axel Oxenstierna (1632 - 1644) ja tema mõttekaaslaste kaugeleulatuvad plaanid muuta Taani konkurentsivõimetuks (1643.-1645.aastate sõda) ning Põhja - Saksamaal alaliselt püsima jääda olid ilmselt ebareaalsed. A. Oxenstierna vastas seisva, kuninganna Kristiine (1632-1654) ümber koondunud kõrgeadli rahumeelset tiiba esindas Jakob De la Gardie. Selle aadliku ettevaatlik ja kaine suhtumine uutesse vallutustesse ilmnis juba aastatel 1609-1614, kui ta oli Rootsi esindajaks Venemaal, eriti aga 30-aastase sõja ajal¹.

30-ndate aastate alguses toimus Vene-Rootsi suhetes tunnudev paranemine. Veel enne Altmarki vaherahu, 1629.a. märtsis lubasid venelased rootslastele alustada sõda Poolaga, ootamata ära 1618.a. sõlmitud Deulino vaherahu lõppu. Vene pealetung algas siiski alles 1632.a. augustis². Vahepeal küpses isegi Rootsi-Vene liidulepingu plaan, kuid Rootsi pool hakkas asjaga venitama. 1634.a. juulis saadeti siiski Moskvasse saatkond eesotsas Eestimaa kuberneriga Philipp Scheiding'iga maad kuulama, kuid juba 15. augustil sõlmisid venelased Poolaga

-----
¹vt. A. Tering. Viid. teos, lk-d 19, 20 ja 25. Sõjavastaste parteisse kuulus aastatel 1629-1634^{ka} Liivimaa kindralkuberneriks olnud Johan Skytte (1571-1645) (T. Фопстен. Viid. teos, lk. 513).

²See nn. Smolenski sõda (1632-1634) tekkis Poola alla kuulunud Vene, Ukraina ja Valgevene maade pärast. Et Poola väed olid kinni Vene aladel, sai Rootsi sekkuda Kolmekümneaastasesse sõtta (vt. Б. Топунев. Viid. teos, lk. 32.).

Poljanovka rahu, kusjuures rootslastele polnud teada, millised on sõdinud poolte plaanid edaspidiseks. Sellises olukorras tuli olla ettevaatlik vägede edasise vähendamise suhtes Liivimaal¹. Alles Stumsdorf'i rahu lõi siin kindlama olukorra².

Aastal 1654 puhkes Vene-Poola sõda Ukraina maade valdamise pärast. Samuti oli Vene väejuhatusel plaan tungida Liivimaale, eelkõige vallutada Poolale kuuluv osa. Rootsi otsustas momenti kasutada ning liidus Brandenburgi kuurvürstiga alustas aastal 1655 edukat sõjakäiku Poola vastu. Vallutati Kuramaa, Leedu, suur osa Poolast koos Varssavi ja Krakovi linnadega ning Ida-Preisi alad. Rootsi kuningas Karl X (1654-1660) kuulutati Leedu suurvürstiks. Kuid venelased olid samuti vallutanud suure osa Leedust ja siinkohal pörkusid Vene ning Rootsi huvid vahetult kokku. Vene pool leidis, et Rootsi edasist tugevnemist Poola arvel ei tohi enam lubada, Poolaga sõlmiti vaherahu ning aastal 1656 tungisid Vene väed kolmes suunas Rootsi-Liivimaale. Teatavasti

-----
¹V. Naaber, viidates O. Vainštein'ile, kirjutab, et peale Poljanovka rahu sõlmimist "tuli tugevdada garnisone Karjalas ja Ingerimaal... ning koondada suured väeüksused Liivi- ja Preisimaale..." (V. Naaber. Vene-Rootsi suhted, lk. 102). ENSV RAKA materjalide põhjal võib öelda, et Eestmaal vägede suurendamist tol perioodil polnud (vt. ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, sü. 775^a, l. 4-6, ja sü. 776, l. 6-41)

²Altmarki vaherahu pikendamine Stumsdorf'is sai teoks Prantsusmaa vahendusel. Kardinal Richelieu'1 (1585-1642) õnnestus sellega takistada Rootsi vägede koondumist Liivimaale, mis oleks võinud põhjustada Rootsi separaatrahu Saksa keisriga (Т. Дорстех. Viid. teos, lk. 434.).

16

asusid Rootsi peajõud sel ajal Poolas, Liivimaal aga oli garnisonides kokku napilt üle 1000 mehe ja väliväge 3 000 mehe ümber. Ka Soomes ja Ingerimaal asunud väed olid väikesearvulised¹.

Venelaste peajõud suundusid piki Väina jõge Riia alla. Linna kaitseks oli Rootsi ülemjuhataja Magnus Gabriel De la Gardie koondanud enamuse tema käsutuses olevatest vägedest. Teine grupp Vene vägesid sundis 1656. aasta oktoobris kapituleeruma Tartu. Sama aasta juulis alustas venelaste kolmas armee pealetungi Ingerimaal ja Peipsi ääres. Nende kätte langesid Pähkinälinna ja Vasknarva. 1657. a. peeti peamiselt väikesõda. Esile võiks tõsta M. G. De la Gardie Tartu tagasivallutamise katset juunis ja kokkupõrget Oudova all septembris, samuti rootslaste vastupealetungi Valga all. 1658. a. kevadel vallutasid venelased Jamburgi ja jõudsid Narvani, kuid löödi tagasi.

Et maa oli sõjast, ikaldustest ja taudidest laastatud, oli sõjavägede moonastamisega raskusi. Eriti suur ikaldus oli 1657. aastal. Sõjaliselt oli tekkinud teatud jõudude tasakaal. Selle tagajärjel alustati 1658. a. mais vahe-rahuläbirääkimistega, mis lõppesid sama aasta detsembris Vallisaare vahe-rahuläbirääkimistega. Sõjategevus katkestati kolmeks aastaks. Vangid vahetati välja. Pooled jätkasid sõda Poola vastu, mis venelastele oli ebaedukas, rootslastele aga lõppes soodsa Oliva rahu sõlmimisega 1660. a. Seetõttu tehti Kärdes 1661. a. juunis Vene ja Rootsi vahel lõplik rahu, mis taastas status quo vastavalt Stolbovo rahulepingu tingimustele.

• • •

---

¹ Eesti ajalugu. III, lk. 179.

17

Kuni Stolbovo rahuni 1617.a.oli Rootsi maavägede organisatsiooniliseks põhiüksuseks jala-või ratsaväe lipp(fana). Siit edasi muudeti põhiüksuseks jalaväe kompanii(fänika) ja ratsaväe eskadron,kumbki keskmise suurusega 150 meest. 8 kompaniid või eskadroni moodustasid keskmiselt 1200-mehelise rügemendi¹.

Alguses kandsid kompaniid oma ülema nime,sajandi keskpaigast aga seati sisse järgmine süsteem:

esimene kompanii oli ülema ihukaitse ning nimetati "koloneli kompaniiks",kusjuures tegelikuks juhtijaks võis olla ka madalamas aukraadis ohvitser;

teine kompanii kandis nimetust "kolonel-leitnanti kompanii";

Kolmas -"majori kompanii";

ülejäänuid juhtisid kaptenid(ratsaväes rittmeisterid) ning neid nimetati kapteni nime või värbamiskoha järgi².See süsteem hakkas Eestimaal kehtima alates aastast 1658³.

Rootsi sõjavägi komplekteeriti XVII sajandi algul palgasõduritest,aadliratsaväest ja vabatahtlikest.Relvastuse ja lahingutaktika poolest sarnanesid rootslased teiste tolleaegsete armeedega.Jalavägi koosnes peamiselt piigi-ja hellebardimeestest.Uue väeliigina tekkisid musketärid,varustatud raskete musketitega.Eesti-ja Liivimaal oli jalavägi XVII sajandi algupoolel rootslaste peamine löögijõud ja jäi selleks ka kuni vaadeldava perioodi lõpuni,Euroopa sõjatandril aga

---

¹H.Sepp.Rootsi sõjaväe komplekteerimisest eestlaste ja soomlastega.-"Sõdur",1927,nr.20/21,lk.490;V.Kuninglik Pori rügement.-"Sõdur",1929,nr.52,lk.1164.

²H.Sepp.Viid.teos,lk.491.

³ENSV RAKA,f.1,nim.2,sü.790,l.87.

hakkas üha suuremat tähtsust omandama ratsavägi¹.

Juba Karl IX ajal alustati esimesena Euroopas nekru-
tite võtmisega. Gustav II Adolf muutis selle Rootsi sõja-
väe komplekteerimise põhivormiks. Kiriku kaasabil viidi
läbi kõigi üle 15 aastaste meeskodanike ülemaaline loen-
dus². Laekunud andmete alusel koostati erilised nekrutini-
mekirjad, mille järgi iga maakond pidi andma teatud arvu sõ-
javäekohuslasi. Need komplekteeriti ühte sõjaväeüksusse, mil-
lime kandis antud maakoha nime³.

Sõjaväeüksuste isikulist koosseisu vähendati (suurendades
vastavalt üksuste koguarvu). Selle tagajärjeks oli tolle aja
kohta eesrindliku lahingukorra - liinitaktika laiaulatuslik
kasutuselevõtt Rootsi sõjaväes. Jalaväe kõrgemaks organi-
satsiooniliseks ühikuks jäi rügement⁴, mis koosnes 8-st kom-
paniist. Kompanii struktuur oli E. Razin'i andmetel järgmine:
48-54 piigimeest, 54-82 musketäri ja 18 reservsõdurit⁵.

¹ Е.Разин. История военного искусства с древнейших
времен до первой империалистической войны 1914-1917гг.
Часть вторая. Военное искусство средневекового фео-
дального общества. VI-XVIII века. М., 1940. лк. 436.

² Samas, lk 288.

⁴ E. Razini andmetel vähendati Gustav II Adolphi ajal Rootsi rüge-
mentide suurust 1300-1400 meheni. Rügement koosnes 8 kompaniist
à 126-144 inimesega (E. Разин. Viid. teos, lk. 289). Korrutades
E. Razini poolt antud kompanii jaoks antud suurima piirarvu -
144 kaheksaga, saame 1152 meest rügemendi peale. Ülal oli antud
rügemendi keskmise suurusena 1200 meest. Rootsi sõjaajaloolased
toovad rügemendi suuruse kolmekümneaastase sõja ajal - 1004 meest
(Sveriges krig. 1611-1632. Bilagsband II. Beväpning och beklädnad.
Stockholm, 1938, lk. 86). Kõik need arvud on ametlikud normid. Eesti-
maa kohta käivad materjalid näitavad, et praktiliselt võis rüge-
ment olla veelgi väiksem (vt. käesolev töö, pt. II).

³ И. Ангерссон. Viid. teos, lk. 183.

19

Taktikaliseks põhiühikuks oli pataljoni koosseisus 192 piigimeest ja 216 musketäri (kokku tavaliselt 4 kompaniid). 2 pataljoni moodustasid brigaadi.

Ratsavägi oli organiseeritud jalaväe eeskujul. XVII sajandi algul koosnes see neljast väeliigist: arkebuusimehed (nimetatud ka bandelerryttare), kūrassiirid, kergeratsaväelased ja tragunid¹. Gustav II Adolphi reformide käigus esimesed kaks liiki pikapeale likvideeriti kui rasked ja väheliikuvad². Tragunid olid suhteliselt uus väeliik Lääne-Euroopas üldse. Kaasaegsete poolt nimetati neid "hobustele asetatud jalaväeks". Nende nõrgaks kohaks oli kaitserelvastuse puudumine, mistõttu jalameheks jäänud tragun otsis tavaliselt teiste väeliikide juures kaitset³.

Gustav II Adolphi ajal jäi ratsaväe organisatsiooniliseks põhiühikuks rügement (512-518 hobust). Taktikaliseks ühikuks oli eskadron (125 hobust), milline jagunes neljaks lahinguliseks üksuseks - kornetiks⁴.

Jala- ja ratsaväe relvastuse alal võime nimetada järgmisi uuendusi:

1) musketi kaliibrit ja koos sellega ka kaalu vähendati sedavõrd, et kadus vajadus toenghargi järele. Leiutati nn.

-----
¹ Sveriges krig. Bilagsband II, lk. 116.

² Kūrassiirid olid rajatud raskeratsaväena ja tegutsesid sellisena edasi ka XVII sajandi algul. 1612. a. jaanuari käsuga nõuti kūrassiiridelt raudrüü kaalu ja detailide vähendamist. Relvastus oli kūrassiiridel kõige täielikum: igal mehel pidi olema "püss (bysse), mõök ja paar head püstolit" (samas, lk. 117).

³ Esimesed tragunite väeüksused formeeriti Prantsuse kuninga Henry IV (1589-1610) poolt (Е. Рязин. Viid. teos, lk. 216.). Rootsi sõjaväes kasutati neid esmakordselt 1611. a. (Sveriges krig. Bd II, lk. 121.).

⁴ Е. Рязин. Viid. teos, lk. 293.

paberist padrunid, mille tagajärjel laadimisvõtete arv ja sellest tulenevalt laadimiskiirus vähenesid tunduvalt¹;

2) piigi pikkus lühenes 0,5 meetri võrra, piik muutus vähem kohmakaks².

Selle tagajärjel kadus vajadus endise jalaväe lahingüksuse - karakolee järele, kuna rootsi musketär, kaitstuna külgedelt ja tagant piigimeeste poolt, võis tulistada kolm korda kiiremini kui vastane. Lahingus võeti tarvitusele liini taktika. Musketärid rivistati 6 ja isegi 3 ritta kahe liinina, kusjuures piigimehed ja musketärid paigutusid nii, et nad üksteist igast küljest katsid. Ratsavägi (koos musketäridest julgestusega) asus liini tiibadel³. Manööverdamiseks töötati välja vastavad vägede liikumise skeemid, E. Razini järele 6 skeemi⁴.

Suurtükivägi oli sajandi alguses veel raskekaaluline ja väheliikuv. Ka sel alal teostas Gustav II Adolf suure pöörded. Hakati valama täiustatud, kergeid suurtükke. Alguses tekkisid nn. nahksed suurtükid (nahaga kaetud raudsuurtükid, tulistasid kartetšiga). Need ei olnud aga küllalt vastupidavad ning nad asendati 4-puudaste malmsuurtükkidega⁵ (kaliiber 8 cm), mis alguses samuti tulistasid kartetšiga, hiljem aga mürsuga. Uued suurtükid tulistasid kolm korda kiiremini

---

¹Sveriges krig. Bilagsband II, lk. 273.

²E. Разин. Viid. teos, lk. 288.

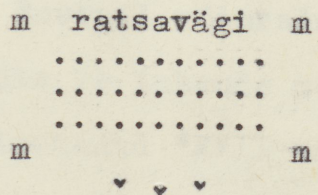
³Samas, lk. 289.

⁴Samas, lk. 292.

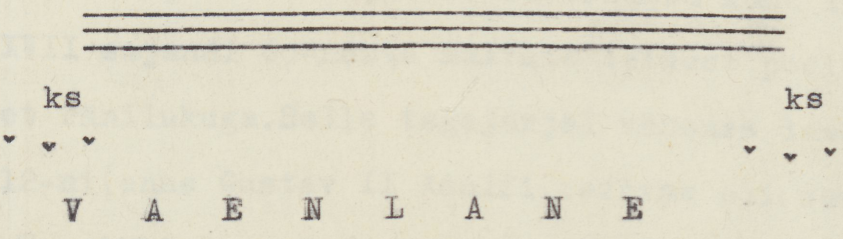
⁵Sveriges krig. Bilagsband II, lk. 182 ja 183.

kuitiustatud musket. Need jäid põhiliselt väliväe suurtükki-
 deks (igas rügemendis pidi olema kaks sellist), omaette pata-
 reidesse olid koondatud rasked, kuni 30 puudased (kaliiber 16 cm)
 välisuurtükid¹. Gustav II Adolf võttis esimesena tarvitusele
 suurtükiväe reservi. Suurtükivägi muutus Gustav II Adolphi
 reformide tagajärjel iseseisvaks väeliigiks². Kogu Rootsi sõ-
 javäe lahingukord nägi põhimõtteliselt välja järgmiselt:

raskesuurtükivägi

j a l a v ä g i

Kasutatud lühendid:

- m - musketärid
- ks - kergesuurtükivägi
- v v v - välikindlustused

¹ E. Pazuh. Viid. teos, lk. 293 ja 295.
² A. Kahl. Viid. teos, lk. 67.

Reformitud sõjaväge prooviti eelkõige Liivimaa sõja -
 tandril. Liinitaktika esimene suurem võit vana sõjakooli
 üle oli Breitenfeldi lahingus 17. septembril 1631. aastal.
 Selles lahingu otsustas kõigi väeliikide hästiorganiseeritud
 koostöö. Eriti torkas silma keisri armee jalaväe allajää -
 mine. Vanad, karakolee-tüüpi, kuni 30-realist lahinguüksused
 olid heaks märklauaks rootslaste hästiliikuvale ja võimsa
 tulejõuga suurtükiväele¹.

Kolmekümne-aastase sõja ajal oli Rootsil võimsaim armee
 Euroopas. Rootsi vägede koguarv küündis 70 tuhande meheni,²
 nende loojat ja juhti on F. Engels nimetanud "XVII sajandi
 suureks sõjaväe reformaatoriks"³. Gustav II Adolphi poolt
 loodud armee areng jätkus edaspidigi. 1640. aastal leiutati
 prantslaste poolt tääk, mille rootslased kohe kasutusele võt -
 sid. XVII sajandi 60-ndate aastate teisest poolest täiustus
 musket ränilukuga. Selle tagajärjel vähenes laadimisvõtete
 arv 12-ni (enne Gustav II Adolphi reforme oli see arv olnud
 99)⁴. Suurtükiväes võeti sajandi lõpul tarvitusele mortii rid⁵.

---

¹ Е. Разин. Viid. teos, lk-d 295, 297 ja 308.

² Самас, lk. 288. Б. Поршнев. Viid. teos, lk. 172.

³ Ф. Энзельс. Избранные военные произведения. М., 1957, lk. 161.

⁴ Е. Разин. Viid. teos, lk. 337.

⁵ Самас, lk. 297.

II peatükk. Rootsi maavägede suurusest ja struktuurist Eestimaal XVII sajandi esimesel poolel. Värvatute päritolust.

Rootsi maavägede suuruse ja struktuuri kohta Eestimaal enne 1629. aastat on kirjanduses andmeid napilt. Eelpool nimetatud Rootsi kindralstaabi väljaanne "Rootsi sõjad" vaatab Eesti- ja Liivimaal asunud vägesid enamal juhul koos. Sajandi algul on eraldatavad Liivimaal tegutsenud vägede päritolu. Nii oli 1601. aastal Rootsi armees neli Eestist värvatud lippu. Üks 200-meheline asus Narvas, teine, 190 mehe suurune - Tartus¹. Ratsaväelipud, kumbki 200 hobu - sega, asusid Tartus ja Pärnus². Eestimaal ratsaväeüksused puudusid (kui mitte arvestada kohalikku aadliratsaväge).

1618. aastal paigutati Eestimaale Henrik Fleming'i 11-kompaniiline jalaväerügement järgmises suuruses: 1618. a. - 3175 meest, 1619. a. - 3150 meest ja 1620. a. - 3204 meest³. 1624. a. 21. juuni seisuga oli siin ainult 300 meest garnisonides (Tallinnas ja Pärnus)⁴.

¹Sveriges krig. Band I. Danska och Ryska krigen. Stockholm, 1936, lk. 577.

²Samas, lk. 579.

³Samas, lk. 582.

⁴Sveriges krig. Band II. Polska kriget. Stockholm, 1936, lk. 573.

1625.a.suveks oli jalaväe suurus tõusnud 817 meheni (Henning Gras'i rügement), kes olid jaotatud Tallinna, Paide ja Pärnu vahel.¹

Garnisoniteenistuse ja väliväe vahel ei olnud tollal kindlaid piire: jalaväeüksus võis tarbekorral muutuda kindlusegarnisoniks.

Paremini on nimetatud teoses eraldatav linnusesuurtükivägi, mis oli ka ainus suurtükiväe liik Eestimaal kogu vaadeldava perioodi (1623. - 1661.a.) jooksul.

Garnisonisuurtükiväe kohta toovad Rootsi ajaloolased järgmised andmed. 1623.aastal oli Eestimaal (võrdluseks on toodud Riia) suurtükke (kaal puudades)².

Tabel 1

Suurtükkide arv Eestimaal garnisonides ja Riias 1623.a.

	48 p.	14 p.	10 p. [†]	8 p.	Muud	Kokku
Tallinnas	4	6	2	10	76	98
Paides	-	-	4	6	59	69
Haapsalus	-	-	16	6	49	71
Koloveres	-	-	3	2	20	25
Riias	-	-	-	4	7	11

Märkus: [†] _ raudsuurtükid

Torkab silma Riia suurtükiväe väikesearvulisus. Arvatavasti kuulusid ülejäänud suurtükid Riias linnaraele.

Eestimaal asunud maavägede arveraamatutes esineb Rootsi linnusejuhtkond Tallinnas üldnimetuse all "slåtsfålk" (lossirahvas). Kuni 1637.a.(k.a.) kuulusid siia ka laskurid/

¹Sveriges krig. Band I, lk. 574.

²Sveriges krig. Bilagsband II, lk. 172.

suurtükiväelased (böseskyttare/hantlangare). Siit alates, seoses suurtükiväe laienemise ja eraldumisega iseseisvaks väeliigiks, jäi "slåtsfålk"¹ garnisoniga koos töötavaks haldusvõimuks, kelle ülesandeks olid muuseas ka linnas tehtavad kindlustus- ja ehitustööd. Seega alates 1638.a. me haldusvõimu enam sõjalise jõuna ei käsita ja jätame selle siinkohal vaatluse alt välja.

Tabelis 2 anname ülevaate Rootsi maavägede sõjaväeüksuste struktuurist Eestimaal. Võrdleme garnisonide, suurtükiväe ja jalaväe² koosseisude dünaamikat iga kümne aasta järel: 1629, 1639, 1649 ja 1659 aastate jaanuarikuud, v.a. 1629.a. (andmed septembrist). Aastmed on toodud arvelduses esinevas järjekorras, v.a. Tallinna garnison ja suurtükivägi. Nende puhul osutus vajalikuks seoses suurte struktuuri-muudatustega aastmed nende funktsiooni järgi liigitada. Lahtris E esitatud juhtkonna liigitus on iseloomulik ainult jalaväele. Suurtükiväe ja staabi puhul sellest kinni ei peetud.

---

¹ Jääme peatuma eestikeelse vaste "haldusvõim" juurde.

² Jalaväest jälgime H. Gras'i kompaniid, mis esineb arveramatutes kogu vaadeldava perioodi jooksul. Ratsavägi Eestimaal puudus.

Tabel 1

Rootsi väeüksuste struktuur aastatel 1629 - 1659(jaanuar)

V ä e ü k s u s	A a s t a d (jaanuar)				Juhtkonna liik
	1629	1639	1649	1659	
<u>Kol.H.Gras'i</u> <u>jalaväekomp.</u>	A	B	C	D	E
kolonel	1	1	1	-	
kapten	1	1	1	1	
leitnant	1	1	1	1	Kõrgemad ohvitserid ¹
lipnik	1	1	1	1	
veltveebel	1	1	1	-	
seersant	1	1	1	1	Allohvitserid ²
kirjutaja ³	1	1	-	1	
juht	1	1	1	1	
majutaja ⁵	1	1	1	1	Rivijuhtkond ⁴
relvur ⁶	1	1	1	1	
kapral	6	6	6	2	
trummar	2	3	3	2	Alamjuhtkond ⁷
trompetist	1	-	-	1	
sõdur	103	131	125	44	
sõjasulane ⁸	4	4	4	4	

Kokku: 126 154 147 61

Staap⁹

kolonel	-	-	-	1
kolonel-leitn.	-	-	-	1
major	1	-	-	1
kortermeister	-	-	-	1
sekretär	-	-	-	1
preester	1	1	-	1
kaplan	-	-	-	2
velsker	-	1	1	1
velskriabi ¹⁰	-	-	-	2
kariülem	1	1	-	1
kariülema sulane ¹¹	-	-	-	2

Kokku: 3 3 1 14

Tallinna suurtükivägi

kapten	-	-	-	1
leitnant	-	-	1	1
lipnik	-	-	-	1
suurtükimeister	1	1	1	1
relvur	-	-	-	1
alam suurtükimeist.	1	-	-	1
konstaabel	1	1	2	12
sepp	1	1	1	2
süütenööri meist.	-	-	-	1
kirjutaja	-	-	-	1
kariülem	-	-	-	1
laskur	18	21	10	11

Kokku: 21 24 15 36

Tabel 1 järg

V ä e ü k s u s	A	B	C	D
-----------------	---	---	---	---

Paide garnison

komandant ¹²	1	-	-	-
suurtükimeister	1	-	-	-
preester	1	-	-	-
laskur	10	-	-	-

Kokku:	13	-	-	-
--------	----	---	---	---

Kolovere garnison

laskur	2	-	-	-
sõdur	6	-	-	-

Kokku:	8	-	-	-
--------	---	---	---	---

Märkused tabeli juurde:

- ¹Überbefehl
- ²Underbefehl
- ³Förare (förer)
- ⁴Ringare befehl
- ⁵Furir (furreer, furrerer)
- ⁶Rüstmestare
- ⁷Gemene befehl
- ⁸Munsterdrängare (munsterjunkare)
- ⁹B.von Gerten'i staap
- ¹⁰Gefaller
- ¹¹Dräng
- ¹²Stathållare

Tabelis äratoodud jalaväekompanii struktuur ja selle muutused on iseloomulikud kogu Eestimaal asunud Rootsi jalaväele. Mõningaid lahkuminekuid esineb ainult ühe või teise aukraadi hulgas, koosseisude üldine pilt on sama. Kompaniide või rügementide ülemaid (kolonelid, majorid, kaptenid) otseselt rivikoosseisu hulka ei loetud. Nagu näitavad toleleagssed munserdusnimistud, ei viibinud ülemad rahu ajal sageli oma allüksuse juures ning nende palk maksti välja rivikoosseisust eraldi. Väeüksuse tegelik juht oli kapten või teda asendanud leitnant või lipnik. Struktuuri- muudatused rahuaegses jalaväes olid tühised: nii puudub H. Gras'i kompaniis alates 1639.a. trompetist, 1649.a. aastast aga kirjutaja. 1639.a. oli trummarite arv tõusnud kahelt mehelt kolmele.

Sõjaaegse jalaväekompanii koosseis oli järgmine: 1659.a. jaanuaris puudus kompanii ülem, allohvitseridest - veltveebel. Alamjuhtkonna koosseisu kuulunud kuuest kapralist olu järele jäänud ainult 2 meest, trummarid oli samuti 2, juurde oli tulnud trompetist. Sõjasulaste¹ arv jäi samaks, kuid sõdurite arv oli kahanenud 44 meheni. Viimane asjaolu oli tingitud sellest, et sõja ajal tegutsesid Eestimaal juba palju suuremad jalaväekoondised ning meie poolt jälgitav kompanii ei olnud enam jalaväe põhijõuks.

Sõdurite ja sõjasulaste osatähtsus kogu siin asunud jalaväes - sealhulgas ka H, Gras'i kompaniis - moodustas

-----
¹Sõjasulased ei olnud tollal enam otsene sõjaline jõud: nad olid n.ö. abistav personal üksuse juures. Eestimaal kinnitati sõjasulased 1637.a. ametlikult jalaväe kõrgemate ohvitseride juurde ning nende palk maksti välja ohvitseride palga lisana (ENSV RAKA, f.1, min.2, sü.777, l.64).

1629.a. septembris 85 %, stabiliseerus rahuperioodil (1639.a. ja 1649.a. jaan.) 87 % meeste üldarvust, ning hakkas sõja ajal veidi langema. Toome järgnevalt H. Gras'i lihtsõdalaste protsendi, võrreldes seda suurema sõja-aegse väeüksuse, B.von Gerten'i juhatuse all olnud rügemendi¹ vastavate näitajatega:

Tabel 3

Lihtsõdalaste osa jalaväes aastatel 1657 - 1661

H.Gras'i komp.	B.von Gerten'i rüg.
1657.a.aug. _ 83 %	1657.a.apr. _ 83 %
1658.a.jaan. _ 82 %	1658.a.juuli _ 83 %
1659.a.jaan. _ 80 %	1659.a.jaan. _ 83 %
1660.a.jaan. _ 79 %	1660.a.jaan. _ 76 %
1661.a. jaan. _ 80 %	1661.a.jaan. _ 79 %

Seega oli sõja ajal ohvitseride osa veidi suurem kui rahu ajal: meie käsutuses olevate andmete järgi võime öelda, et rahu ajal moodustas Rootsi jalaväe löögijõu keskmiselt 87 % meestest, sõdade ajal - keskmiselt 82 % meestest².

Jalaväe staabi ja selle juurde kuulunud spetsialistide koosseis aastatel 1629 - 1655 oli märksa muutlikum. 1630.a. detsembrist kuni 1634.a. juulini puudus staabi koosseisust major. 1634.a. lõpukuudel (november, detsember) koosnes staap neljast mehest: lisandunud oli velsker. Allikate ebaülevaatlikkus ei luba aastatel 1635 - 1637 staabi suurust ega struktuuri kindlaks teha. Ilmselt sel ajal kaotati staabi koosseisust majori ametikoht (kuni 1657.a.), sest 1638.a. jaanuarist 1640.a. detsembrini on kirjas ainult seni staabi juurde kuulunud ametnikud (preester, velsker) ja kariülem. 1645.a. algusest kuni 1649.a. septembrini

-----
¹ Kogu sõjaaegse jalaväe struktuuri ei ole võimalik kindlaks teha.
² Haigeid, haavatuid, vangilangenuid ja vahialuseid arvestamata.

töötasid staabi koosseisus kaks meest: velsker ja kari-
 ülem. Siit alates kuni sõja alguseni oli esindatud ainult
 velsker.

Üldine tendents rahuaegse staabi koosseisu vähendamise
 suunas on ilmne. Samuti ei olnud jalaväe üldarv ja staabi suu-
 rus kindlas vahekorras. 371-le mehele 1629.a. jaanuaris ja
 154-le mehele 1639.a. jaanuaris vastas ühesuurune (3 meest),
 kuid erineva struktuuriga staap. 147-le mehele 1649.a. jaa-
 nuaris piisas ühest spetsialistist.

Sõjaaegse staabi suuruse ja koosseisu kohta kehtisid tei-
 sed nõuded. B.von Gerten'i 386-mehelise rügemendi juures
 peeti üleval 14-mehelist staapi. Koosseisu kuulusid siis
 kolm kõrgemat aukraadi, lisandunud olid uued ametid (kor-
 termeister, sekretär), preester, velsker ja kariülem tööta-
 sid igauks kahe abilisega. Seni H.Gras'i kompanii staabi
 juurde kuulunud velskri ametikoht kaotati.

Ülejäänud jalaväeüksuste staapide koosseisu esimesel
 kolmel allikates esindatud sõja-aastal (aastad 1657 - 1659)
 ei ole materjali lünklikkuse tõttu võimalik kindlaks teha.
 1660. ja 1661.aastate staapide struktuuri võrdlemine näitab
 aga, et põhimõttelist erinevust nende vahel polnud. Variee-
 rus ainult üksikute aukraadide arv.

Suurtükiväe struktuur 1629.a. ^{septembris} jaanuaris on Tallinna lin-
 nuse haldusvõimu hulgast eraldatud meelevaldselt, pidades
 silmas puht suurtükiväe - alaseid ameteid (suurtükiväe
 koosseisu ei ole arvatud vahtmeister, alam vahtmeister, val-
 limeister, valveülem kirjutaja ja timukas). Seega püsis
 suurtükiväe juhtiv koosseis (suurtükimeister, konstaabel ja
 sepp) kuni 1640.aastani (k.a.) ühesugune. Küll tegi aga

laskurite arv samal ajavahemikul läbi mõningase tõusu; 1629.a. septembris - 18 meest, 1632.a. jaanuari - 19, 1633.a. jaanuaris - 20, 1634.a. jaanuaris - 22¹, 1637.a. jaanuaris - 23. Edaspidi laskurite arv langes 1629.a. tasemele (1638.a. jaanuaris - 22 meest, 1639.a. - 21, 1640.a. - 18 meest). Laskurid-suurtükiväelased moodustasid ajavahe- mikul 1629. - 1640.a. suurtükiväelaste üldarvust 86 - 88 %.

Aastate 1641 - 1644 kohta arhiivimaterjal puudub. Suur- tüktiväe edasine areng aga näitab, et just need aastad olid Tallinnas asunud laskurite-suurtükiväelaste optimaalse arvu väljakujunemise ajaks. Nii püsis kümne aasta jooksul (1645.- 1655.a.) laskurite arv stabiilsena -10 meest. Suur- tüktiväe juhtkonda samal ajal etapiviisiliselt suurendati. 1648.aastani püsis see veel 3-mehelisena, siit edasi (kuni 1649.a.lõpuni) on kirjas juba 5 meest: senistele olid lisandunud leitnant ja veel üks konstaabel. Laskurite osa oli kahanenud 66 %-ni .1651.aastaks oli juhtkonna koos- seisu suurendatud veel kahe lipniku (styckejunker), ühe konstaabli ja juhi võrra, seega kokku 19 meest (laskuri- te osa - 52 %).

1656 - 1661 aastate Vene - Rootsi sõja ajaks tugevdati Eestimaal asunud suurtükiväge veelgi. Juhtkonna ja spetsia- listide koguarv tõusis 1659.a. jaanuariks 25 meheni, las- kurite arv samaks ajaks - 11 meheni. Järgneval kahel aastal püsis suurtükiväe koosseis muutumatuna, kuni 1661.a.

 1
 1634.a. juulist kuni 1639.aastani esineb arveraamatutes kubernerihukaitaja (gubernatores skytt) nime all veel üks laskur. Suurtükiväe koosseisu ei ole teda arvatud (ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü.775, l.59b).

detsembris langes laskurite arv tagasi lo mehele (kogu koosseis vastavalt 31 meest).

Altmarki vaherahu kehtestamisel oli Eestimaal peale Tallinna veel kaks alaliselt mehitatud garnisoni: 13-meheline Paide ja 8-meheline Kolovere kindlus. Juba järgmisel aastal võeti Koloverest sõdurid maha ning kahest laskurist koosnev valvemeeskond püsis kuni 1637.aastani. Siinjuures äratub tähelepanu, et Koloveres puudus juhtkond. Paide garnison näitab pidevat vähenemise tendentsi.

1630.- 1631.a. koosnes see 9 laskurist ja 3 ülemast (komandant, suurtükimeister ja preester), 1632.a. likvideeriti preestri amet, 1633.a. koosnes garnison veel lo mehest, 1634.a. lahkus ametist ka komandant. 1637.a. algul likvideeriti Paide 7-meheline garnison lõplikult¹.

Edasi anname tabeli kujul läbilõike Rootsi maavägede suurusest Eestimaal aastatel 1629 - 1661. Jälgitud on alikates enam-vähem täielikult esindatud aastate jaanuari kuid, v.a. 1629.a. (andmed septembrist), 1657.a. (detsembri andmed) ja 1658 (novembri andmed).

---

¹ ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü.777, l.6.

Rootsi maavägede suurus Eestimaal aastatel 1629 - 1661 (jaanuar)

Aasta	J a l a v ä g i							G a r n i s o n i d				
	H.Gras	E.Taube	B.Nyman	B.v.Gert.	H.Fers.	N.Baät	H.Fleemm.	Kokku ⁺	Suurtvg.	Paide	Kolov.	Kokku
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	
1629 ¹	126	126	119	-	-	-	-	377+3	28	13	8	423
1630	122	117	-	-	-	-	-	239+3	27	12	2	283
1631	117	2	75	-	-	-	-	193+2	27	12	2	237
1632	111	2	82	-	-	-	-	195+2	27	11	2	237
1633	124	2	69	-	-	-	-	195+2	28	10	2	237
1634	175	2	-	-	-	-	-	178+2	32	9	2	223
1637	152	-	-	-	-	-	-	152+3 ⁷	-	-	-	190
1638	145	-	-	-	-	-	-	145+3	24	-	-	173
1639	154	-	-	-	-	-	-	154+3	24	-	-	181
1640	152	-	-	-	-	-	-	152+3	21	-	-	176
1645	139	-	-	-	-	-	-	139+2	15	-	-	154
1646	141	-	-	-	-	-	-	141+2	15	-	-	156
1647	141	-	-	-	-	-	-	141+2	15	-	-	156
1648	139	-	-	-	-	-	-	139+2	17	-	-	156
1649	147	-	-	-	-	-	-	147+1	17	-	-	164
1651	144	-	-	-	-	-	-	144+1	19	-	-	163
1653	142	-	-	-	-	-	-	142+1	19	-	-	161
1655	144	-	-	-	-	-	-	144+1	19	-	-	163
1657 ²	44	-	-	181	-	117	-	342+5 ³	25	-	-	372
1658 ⁴	56	-	-	391	-	240	251	938	34	-	-	972

Tabel 4 järg

Aasta	A	B	C	D	E	G	H	I	J	K	Kokku
1659	61	-	-	386	216	242	905+14	36	-	-	955
1660	66	-	-	75	204	322	667+21	33	-	-	721
1661	73	-	-	87	261	305	726+20	33	-	-	779

Märkused tabeli juurde:

- 1 - andmed septembrikuust
- 2 - " detsembrikuust
- 3 - B.von Gerteni staap
- 4 - andmed novembrikuust
- + - Kokku koos staabiga

Armee suurusest lähtudes eraldub vaadeldaval ajajärgul kolm perioodi: aastad 1629 - 1634, 1637 - 1655 ja 1657 - 1661.

Aastad 1629 - 1634. 16. septembril 1629.a. sõlmiti teatavasti Altmarki vaherahu, mis seadustas rahuolukorra ka Eestimaal. Kuna sõjategevuse raskuspunkt oli 1626.a. suvel Liivimaalt välja kandunud, oli vaherahu sõlmimise momendil Eestimaal Rootsi maavägesid veel 423 meest (sealhulgas jalaväge 87,7 %). See arv on keskmiselt poole võrra suurem kui järgneval viisaastakul (1630 - 1634): juba 1630. aastal oli meeste üldarv vähenenud 283 meheni, püsis järgneval kolmel aastal 237 mehel ning langes perioodi lõpuks 223-ni.

Ka jalaväelaste arv langes perioodi jooksul pidevalt, kusjuures nende osa meeste üldarvust vähenes. Nii oli 1630.a. maavägede hulgas 84,4 % jalaväelasi (koos juhtkonnaga), 1631.a. - 81,5 %, 1632. ja 1633.a. - 82,2 %, 1634.a. - 79,8 %. Major Ewert Taube kompanii¹ figureeris 2-mehelisena ajavahemikul 1630.a. juunist kuni 1634.a. juulini ning uuesti terve 1636.a. jooksul. Kapten Berent Nyman'i kompanii puudus maavägede hulgast 1630.a. jaanuarist kuni sama aasta juulini. 1633.a. detsembris viidi kompanii üle Soome, kus ta asus kuni juuni kuuni 1634.aastal. Siit edasi jäi kompanii Pärnu garnisoni juurde².

1

1637.a. detsembris asus E. Taube senise H. Gras'i juhatuse all olnud kompanii etteotsa (ENSV RAKA, f.1, nim. 2, sü. 777, l. 49.). Käesolevas töös esitatud tabelites on selguse mõttes H. Gras'i kompanii jäetud endise nimega.

²ENSV RAKA, f.1, nim. 2, sü. 775, l. 59p.

Jalaväe staabi suurus oli alates 1630.a. enam-vähem proportsionaalne jalaväelaste üldarvuga. Toome jalaväelaste arvu ühe staabiliikme kohta:

1629.a. jaanuaris	_	123	meest
1630.a.	"	_	79 "
1631.a.	"	_	96 "
1632 - 1633.a.	"	_	97 "
1634.a.	"	_	89 "

Aastatel 1629 - 1637 ei ole Tallinnas asunud suurtükiväeüksus ja linnuse haldusvõim arveraamatutes teineteisest eraldatud. Nende koguarv püsis 1633.a. juunini keskmiselt 27 - 28 meest. Siit alates hakkab linnagarnisoni suurus pikkamööda tõusma, saavutades kõrgpunkti (antud ajavahe-miku kohta) 1634.a. lõpuks (juuli - dets.) - 35 meest.

Kõige ühtlasemalt reageeris Rootsi Ülemjuhatus stabiilseeruvale rahuolukorrale Paide garnisonis: igal aastal vähendati teenistustlaste arvu ühe mehe võrra (v.a. 1630/31 aastavahetus, mil 12-meheline garnison jäi muutmata).

Vaadeldud perioodil ei olnud rahuolukord Eestimaal kuigi kindel. Kohal hoiti alguses 3, hiljem 2 kompaniid jalaväge, mehitatud oli kolm linnust. Perioodi lõpul meeste üldarv langes.

Aastad 1637 - 1655. Perioodi jooksul püsis meeste üldarv märksa ühtlasem, kuid ka siin võib eraldada armee suuruselt lähtudes kaht väiksemat ajalõiku: aastad 1637 - 1640 ja 1645 - 1655. Perioodile on iseloomulik tendents maavägede vähenemise suunas väikese kõikumisega kuni 1649. aastani, mil toimus mõningane hüpe ülespoole. Suurim meeste arv

perioodi jooksul üldse oli 190 meest 1637.a. jaanuaris, väikseim - 154 meest 1645.a. jaanuaris (vahe - 36 meest). Et allikmaterjalid aastate 1641 - 1644 kohta puuduvad (aga samuti aastate 1650, 1652. ja 1654 kohta), pole võimalik öelda, kas sõjaväe suuruse dünaamika oli pideva või hüppelise iseloomuga.

Ainsas tollal Eestimaa asunud jalaväekompaniis toimunud väikesearvulised kõikumised meeste arvus olid tingitud peamiselt haigestumistest. Aeg-ajalt rakendati mehi ka sõjaväe postiteenistusse ning lubati lühiajalisele puhkusele (seda peamiselt juhtiva koosseisu hulgas). Oma osa nõudsid distsiplinaarkaristused. Jalaväelased moodustasid kogu perioodi (a.1637 - 1655) jooksul keskmiselt 85 % sõjaväe üldarvust.

Jalaväe staap, Tallinna linnuse haldusvõim ja suurtükiväeüksus ei ole 1637.a. struktuurselt eraldatavad¹. Siit edasi aga on ülalnimetatud väeliigid hästi jälgitavad.

Rahuaegset staapi vähendati regulaarselt. 1638.a. kuni 1640.a. on kirjas 3 meest, järgmisel neljal aastal (1645 - 1648) - 2 meest, edasi kuni 1655.a. lõpuni - 1 staabiliige.

Ka suurtükiväelaste arv esialgu väheneb: 24-lt mehelt 1638.a. 15 meheni 1645.a. See on väikseim arv selle väeliigi koht kogu perioodi (1629 - 1661) jooksul üldse. 1648.a. alustatakse uuesti suurtükiväe laiendamist. Viimased andmed rahu-aegse suurtükiväe kohta on 1655.aastast - kokku 19 meest.

Stumsdorf'i rahu sõlmimisega lõppes selleks korraks Poola ja Rootsi vaheline sõjategevus. Rahu seadustas Eestimaa

---

¹vt. ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü. 777, l.4.

Rootsi kuningriigi tagalaprovintina. Seetõttu oli vägede arv siin suhteliselt väike: kogu rahuperioodi jooksul (a.1636 - 1655) aastas keskmiselt 150 meest.

Aastad 1657 - 1661. Vene - Rootsi sõja aastad (1656 - 1661). Allikmaterjalides esimese sõja-aastana esindatud 1657.a. näeme vägede arvu juba üle kahe korra suuremana, kui viimasel rahuaastal (1655.a.), vastavalt 372 ja 164 meest. Järgmisel, 1658.a. tõusis meeste üldarv järsult (ligi 3 korda) ja säilis sellisena ka 1659.a., vastavalt 972 ja 955 meest. Järgmisel kaksaastakul (1660 - 1661) vägede arv langes (vastavalt 721 ja 779 meest), kuid oli praktiliselt juba mittesõdiva Eestimaa kohta ikka veel liialt suur. Ilmselt ei peetud vajalikuks siin asunud vägesid kuni lõpliku rahu sõlmimiseni oluliselt vähendada.

1657.a. aprillist on esimesed teated Berendt von Gerteni jalaväerügemendi (nimetatud ka brigaad) olemasolu kohta Eestimaal - kokku 319 meest¹. Samal aastal ilmus arveldusse nn. Trondheim'i jalaväerügement (nimetatud ka eskadron) Niels Bäär⁰⁰'i (hiljem Anders Munk'i) juhtimisel - 200 meest. Tõllal Tallinnas mõllanud ägeda katku tõttu viiakse juba järgmisel kuul llo N. Bäär⁰⁰'i meest Viimsi välilaagrisse, kus selleks ajaks oli juba ees suurem osa B. von Gerten'i rügemendist (266 meest)². Suurem osa maavägedest jäigi kuni talveni Viimsisse. Tallinnasse jäänute hulgas tegi katk oma töö, nii et järgmisel, 1658.a. sai A. Munk täiendust Stralsundist³.

1658.a. novembris ilmub arveldusse teine Trondheimi

1 ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, sü. 789, l. 3-4.

2 Samas, l. 3 ja 56.

3 Samas, sü. 790, l. 119.

rügement Hendrik Fleming'i juhtimisel¹. 1659.a.märtis
saabusid esimesed 52 meest kolonel Hans Fersen'i rügemendist².
1659.aasta lõpul koosnesid³:

B.von Gerten'i rügement	-	6	kompaniist	ja	staabist
H.Fersen'i	"	-	5	"	"
A.Munk'i	"	-	9	"	"
H.Fleming'i	"	-	5	"	"

Seega suur kõrvalekaldumine nii rügemendi kohta kehtestatud ametlikust suurusnormist (1200 meest), kui ka kompaniide arvust selles (8 kompaniid rügemendis)⁴.

Alljärgnevalt kokkuvõtlik tabel Rootsi maavägede üldsuuruse kohta Eestimaa perioodil 1629 - 1661.a. Iga tabelis esineva aasta puhul on antud suurim ja väikseim meeste üldarv ja kuu (või kuud), millal see esines.Üldarvu hulgast on välja toodud sõjaväe struktuur sõdurite, laskurite ja sõjasulaste arvu näol (vastaval kuul).

1
ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü.790, l.8p.
2
Samas, sü.791, l.3 ja 51.
3
Samas, l. 200 - 219.
4
vt. käesolev töö, lk. 18.

		Rootsi maavägede suuruse piirarvud aastatel 1629				1661				
Suurim maavägede arv		Väikseim maavägede arv								
Aasta	Kuud	Üld arv	seäl	hulgas	sõj	Üld arv	seäl	hulgas	sõj	
1629	september	423	308	30	12	detsember	403	290	29	12
1630	jaanuar	283	192	29	8	august	211	134	29	4
1631	november	239	156	29	8	juuni	230	192	27	7
1632	juuli	360	275	30	8	aprill	235	154	29	8
1633	august	242	154	34	8	detsember	222	151	31	4
1634	september	354	258	34	8	jaanuar	222	151	32	4
1637	veebruar	190	132	24	4	september	179	123	24	3
1638	september-oktoober	196	134	24	4	jaanuar-mai, juuli	173	122	23	4
1639	jaanuar-märts	181	131	21	4	oktoober-detsember	173	129	21	4
1640	oktoober-detsember	178	131	24	4	jaanuar-märts	176	123	18	4
1645	jaanuar-mai	154	118	10	4	juuni, september	152	115	10	4
1646	aprill	162	125	10	4	jaanuar, oktoober	157	120	10	4
1647	september	158	121	10	4	mai-juuni, okt.-dets.	154	117	10	4
1648	aprill-mai	182	146	10	4	jaanuar	158	118	10	4
1649	märts-mai	165	127	10	4	detsember	158	120	10	4
1651	mai	164	123	10	4	jaanuar-veebr., dets.	161	120	10	4
1653	august	168	126	10	4	juuni	159	117	9	4
1655	september-detsember	168	126	10	4	jaanuar	162	121	9	4
1657	detsember	372	324	16	2	november	199	175	3	2
1658	november	972	611	12	4	?	?	?	?	
1659	märts	1054	775	?	18	?	?	?	?	
1660	november	750	520	12	20	aprill	593	399	12	22
1661	jaanuar	779	517	12	20	aprill	459	335	12	20

Märkus tabeli juurde: laskurite arv märgiga 2 = laskurite hulka on arvatud kubernerihulka -
kaitsja (vt. käesolev töö, lk. 31.)

Kasutatud lühendid: sõd = sõdurid, las = laskurid, sõj = sõjasulased

Suurimad vahed piirarvude vahel olid aastail:

	üldarv	sõdurid
1661.a.	326	182
1657.a.	171	149
1660.a.	157	121
1634.a.	132	107
1632.a.	125	121
1630.a.	72	58

Laskurite puhul oli suurim vahe 1657.a. - 13 meest, sõjasulaste puhul - 4 meest (1630, 1633 ja 1634.a.).

Nii 1660.a. kui 1661.a. märtsis komandeeriti osa vägesid Tallinna alt ära, sügiseks toodi komandeeritud tagasi¹. See tingis ka meeste üldarvu järsu vähenemise nende aastate aprilli kuuks.

XVII sajandi alguses Eestimaal asunud rootsi sõjaväe struktuuriga võrreldes kuulus Taani alluvusega sakslas- test koosnenud garnisoni Saaremaal mehi mitmest väeliigist. Puht garnisoniteenistus rootsi mõiste järgi polnudki Kuressaares esindatud. Tinglikult võiks siia kanda ainult relvurid - püssisepad ja sõdurid. Rootsiaegse staabi koosseisu kuulusid taani garnisonist pealik ja kariülem. Jalaväe ametid olid juht, trompetist, trummar ja sõdur. Sõjasulased Kuressaares puudusid. Sõdurite osa garnisonist - 72 %, seega väiksem kui rootsi sõjaväes².

---

¹ ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü-d 793, l.173 ja 175; 794, l.183 ja 201.
² vt. L. Leesment. Viid. teos, lk.170 - 171.

Lõpuks veel Eestimaal asunud vägede päritolust. ENSV RAKA's asuva fondi "Eestimaa rootsiaegne kindralkuberner" munserdusnimistute põhjal selgub, et enamuse Eestimaale saadetud Rootsi vägedest oli soome päritoluga (selgusetuks jääb 1656. 1661.a. sõja ajal siin asunud 2 Trondheimi rügemendi päritolu¹). 1658.a. sai A.Munk mõningat täiendust Põhja - Saksamaalt. Rahuaegne sõjaväe juhtiv koosseis oli eranditult balti - sakslaste hulgast, alates 1657.a. esines komandöride hulgas ka soome - rootsi päritoluga mehi (Flemming, Bääat² jt.). üht kolonel Niels Bääat'i rügementi kuulunud kompaniid juhatas ingerlane Gregori Aminoff³.

Eestlaste olemasolu Rootsi regulaarvägede hulgas ei ole õnnestunud kindlaks teha⁴.

---

¹ vt. ka C.von Bonsdorff. Viid. teos, lk. 268 - 276.
² vt. A.Lewenhaupt. Viid. teos, lk. 103 ja 200.
³ Samas, lk. 10.
⁴ Seda küsimust on uurinud Eesti kodanlikud ajaloolased. Nende töedest selgub, et kuni Põhjasõjani oli eestlaste osa regulaarvägede hulgas tühine. Küll aga koosnes enamikus eestlastest I.Schenkenbergi'i väeosa XVI sajandil (vt. P.May. Eesti rahvusväeosad Rootsi ajal. - "Sõdur", 1927, 28/29, lk. 688-699). Eestlased kuulusid ka Tallinna linnagarnisoni ja maamiilitsa koosseisu (H.Sepp. Rootsi sõjaväe komplekteerimisest eestlaste ja soomlastega Kaarel XI valitsuse lõpul ja Põhjasõja ajal. - "Sõdur", 1927, 20/21 ja 24, lk-d 488-493 ja 578-585; O.Vares. Üldjooni Tallinna linna sõdureist XVII ja XVIII sajandil. - "Sõdur", 1930, 7/8, lk. 189-193). Nimetame veel mõned tööd sel teemal:
 O.Liiv. Eesti ohvitserid Põhjasõjas. - "Sõdur" 1937, 3, lk. 67-71;
 Seesama. Eestlastest Põhjasõja ühe väeühiku raames. - "Sõdur", 1936, 43/44, lk. 1083-1088;
 O.Vares. Sõdurite värbamisest Põhjasõja ajal Eestimaal. - "Sõdur", 1933, 24/25/26, lk. 756-757;
 H.Sepp. Eesti sõjaväeosad ja Tartu kaitse aastal 1704. - "Sõdur", 1933, 7/8, lk. 259-265.

III peatükk. Kulutused maavägede palkadele aastatel
1629 - 1661

Alljärgneva peatüki ülesandeks on välja selgitada, kui palju kulutati XVII sajandi I poolel Eestimaal asunud Rootsi maavägede palkadele aastas (hõbetaalrites).

Nimetatud andmed on koondatud tabelisse nr. 6.

Nn. rahuajast (a. 1629 - 1655) tuuakse summad ainult allikmaterjalides täielikult esindatud ja lõpuni peetud aastate kohta. Tabelis antud Vene - Rootsi sõja aegsete aastate (1656 - 1661) palgasummad ei vasta väljamaksu tegelikule suurusele, kuna sõjaaegse arvepidamise lünklikkuse tõttu pole võimalik kindlaks teha kõigi sõjaväe administratsiooni poolt aasta piires tehtud kulutuste, siin- hulgas ka palkade suurust. Sõja-aastate kohta äratoodud andmed on saadud aasta ulatuses selgunud väljamaksete summeerimise teel, kusjuures tulemus on ilmselt väiksem tegelikust väljamaksust.

Tabelis on sõjaväeüksused antud nende ülemate nimede kaudu. H.Gras, E.Taube ja B.Nyman olid jalaväekompaniide ülemateks, B.Gerten, H.Fersen, N.Bää^{oo}t ja H.Flemming juhatasid rügemente. Nimetused Paide ja Kolovere tähistavad linnagarnisone. Lahtris E on kuni 1638.a. ära toodud väljamaksed suurtükiväelastele koos Tallinna Linnuse haldusvõimuga (slåtsfålk), siit edasi ainult suurtükiväele

44

ettenähtud palgad.1645.aastast alates (va. aastad 1649, 1653,1655 ja1658) on käesolevas töös kasutusel olnud sõjaväe arveraamatute sees iga-aastased eelarved (nn.staaticid). Tabeli lahtris M on neis esinevad summad ära toodud. See võimaldab sõjaväe majandusjuhtide poolt tehtud eelkalkulatsioonide võrrelda tegeliku väljamaksuga.

Rootsi administratsiooni kulutused maavägede palkadele Eestimaal aastatel 1630 - 1661 (hõbetaalrites ja õõrides)

Aasta	H.Gras A	E.Taube B	B.Nyman C	B.Gerten D	H.Fersen E	N.Baät ⁰⁰ F	H.Flemming G	Steap H	Tallinna suurtvg. I	Paide J	Kolovere K	K o k k u tegelik L	eelarve M	Aasta
1630	4369.20	1733.-	1416.8	-	-	-	-	220.-	1272.4	667.4	63.-	9741.4	-	1630
1631	4209.28	31.16	2884.16	-	-	-	-	120.-	1192.26	667.4	63.-	9168.26	-	1631
1632	4870.8	31.16	3381.-	-	-	-	-	156.-	1285.4	667.4	63.-	10 456.-	-	1632
1633	5059.4	35.20	2788.8	-	-	-	-	156.-	1548.18	630.24	75.22	10 294.-	-	1633
1634	7132.24	3409.8	-	-	-	-	-	340.-	1946.-	1046.-	63.-	13 937.16	-	1634
1636	4609.16	27.-	-	-	-	-	-	180.-	1447.16	555.-	72.-	6891.-	-	1636
1637	4565.8	-	-	-	-	-	-	1 6 6 5 .-	-	-	-	6230.8	-	1637
1638	4636.16	-	-	-	-	-	-	157.16	937.20	-	-	5731.20	-	1638
1639	4722.24	-	-	-	-	-	-	162.-	724.16	-	-	5609.8	-	1639
1640	4725.-	-	-	-	-	-	-	162.-	697.16	-	-	5584.16	-	1640
1645	4349.8	-	-	-	-	-	-	135.-	594.-	-	-	5078.8	5790.-	1645
1646	4506.24	-	-	-	-	-	-	139.16	654.-	-	-	5300.8	5790.-	1646
1647	4401.-	-	-	-	-	-	-	153.-	834.-	-	-	5388.-	5790.-	1647
1648	4812.24	-	-	-	-	-	-	153.-	1224.-	-	-	6189.24	6180.-	1648
1649	4602.16	-	-	-	-	-	-	76.16	1224.-	-	-	5903.-	-	1649
1651	4437.24	-	-	-	-	-	-	76.16	1704.-	-	-	6218.8	7136.20	1651
1653	4489.16	-	-	-	-	-	-	76.16	1721.-	-	-	6287.-	-	1653
1655	4464.2 0	-	-	-	-	-	-	77.18	1653.-	-	-	6115.16	-	1655
1658	4816.20	-	-	3256.16 ¹	-	1817.13 ²	1620.23 ³	?	2837.-	-	-	14 348.8	-	1658
1659	1326.12 ⁴	-	-	2904.- ⁵	2634.- ⁶	5622.- ⁷	6223.26 ⁸	999.- ⁺	1347.12	-	-	20 057.18	25 769.16	1659
1660	1543.4	-	-	1681.22	4918.28	7099.22	-	?	1549.16	-	-	16 792.28	30 686.-	1660
1661	1452.18	-	-	1872.2	4702.15	3864.30	-	1692.- ⁺	1532.8	-	-	14 542.1	31 145.-	1661

Seletused tabeli juurde

1. Sõja-aegne tasu järgmiste kuude eest:

¹ Jaan.-märts, mai-detsember

² Jaan.-veebr., nov.-detsember

³ Nov.-detsember

⁴ Jaan.-veebr., aprill-juuli, sept.-detsember

⁵ Jaan.-märts, mai-detsember

⁶ Märts-detsember

⁷ Jaan.-juuli, september

⁸ Veebr., mai-august

2. + - märgiga = summad eelarve järgi.

Väljamakstud aastapalga suurust mõjutasid peamiselt järgmised tegurid:

- a) meeste arvu kasv või kahanemine;
- b) struktuurimuudatused sõjaväes üldse ja väeüksustes sealhulgas;
- c) palgakõrgendused;
- d) väljamaksed poole palga ulatuses;
- e) mitmesugused järel- ja ettemaksed ning ühekordsed toetused;
- f) sõjaväe palga peamise koostisosa - vilja ja muude toiduainete hindade kõikumised.

Loetletud tegurid mõjusid suuremal määral perioodi algupoolel ja 1656 - 1661.a. sõja ajal. Rahuajal püsis igaaastane palga üldsumma märksa stabiilsem.

Sõjaväe suurus ja struktuurimuudatused olid esmajärguliseks teguriteks palgasumma suurenemisel või vähenemisel kogu perioodi jooksul. Ainult sel põhjusel oli 1631.a. palgasumma (9168,26 taalrit) ligi 600 hõbetaalri võrra väiksem 1630.a. omast (9741.4 taalrit), viimane aga omakorda üle 700 taalri väiksem 1632.a. palgasummast (10 456.- taalrit). Koosseisude suurendamine suurtükiväes 1648.a ja 1651.a. oli maavägede üldarvu mõningase languse puhul palga üldsumma tõusu peamiseks põhjuseks nimetatud aastatel.

Teiseks oluliseks teguriks olid palgakõrgendused. Suuremaid palgakõrgendusi võime loetleda kolm:

- 1) 1633.a. veebruaris tõsteti sõdurite, sõjasulaste ja laskurite palka 2 taalrilt 20 öörilt vastavalt 3,5 ja 3 vasktaalrile kuus¹.

¹-----
1 ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü.775, l.46 - 48.

2) 1634.a.novembris tõsteti nimetatud lihtsõdalaste pal -
gad 4,5 vasktaalrile kuus (v.a.Kolovere garnison).Osaliselt
kõrgendati ka teiste auastmete palku¹.

Võimalik on,et ülaltoodud palgakõrgendused on seoses Root -
si vaskraha väärtuse kiire langusega tol perioodil.Palgakõr -
gendus võis olla sellele teatud kompensatsiooniks².

3) 1646.a.oktoobris tõusid lisaks veel palgad suurtükiväe
madalamatel aukraadidel ja suurtükiväelastel(laskuritel) -
4,5 vasktaalrilt 6 vasktaalrile kuus³.

Muud auastmed said palka järgmiselt (aluseks on võetud
E.Taube kompanii 1634.a.): major ja kapten - kumbki oktoob -
ris 20 taalrit,novembris - 36.-;lipnik - vastavalt 12.-(21.-);
veltveebel ja kirjutaja - kumbki 5.-(9.-);rivijuhtkonnast
igauks - 4.-(7.16).Tallinna suurtükiväe palgad vastavalt
(1634.a.): suurtükimeister - 12.-(12.-);alam vahtmeister -
6.-(6.-);sepp - 8.-(8.-);vallimeister - 4.-(6.-);kariülem -
5.-(6.-);timukas - 3.16(3.16),ja kubernerihukaitsja -
3.-(3.-)⁴.

Palga väljamaksu pooles ulatuses on õnnestunud kindlaks
teha sõja-aastate kohta käivas arvelduses, ja nimelt: 1659.a.
jaanuaris - N.Bääti ja H.Flemmingi rügementidele⁵, aprillist
kuni detsembrini - suurtükiväele⁶.1660.- 1661a.kogu/maaväele

¹ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü.775, l.57p - 59.

²vt.käesolev töö, lisa II

³ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü.782, l.19 - 20.

⁴Samas, sü.775, l.58.

⁵Samas, sü.791, l.3.

⁶Samas, 792, l.19.

(väheste eranditega ohvitseride hulgas) aastaringselt¹. Sõdu-
ri pool palka oli siis 1,5 hõbetaalrit.

Mitmesugused järel- ja ettemaksud ning toetused mõjuta-
sid aastapalka suurust vähem. Aeg-ajalt esines neid ohvitseride
hulgas (keskmiselt kuni 150.-taalrini aastas), reakoosseisu
hulgas vähem (ühekordsete toetustena kuni 10.- taalrini aas-
tas).

Teatud määral mõjutas üldsummat ka sõjaväe palkade aluseks
olnud vilja hindade kõikumine, seda eriti perioodi alguses
(aastad 1629 - 1636). Alates 1637.a. püsis vilja varumis- ja
väljamaksumis hind sõjaväe jaoks enam-vähem stabiilsena².

Sõjaväe rahuaegses eelarves ettenähtud summad olid enamu-
ses suuremad tegelikest (v.a. 1648.a., kui väljamakstud summa
ületas eelarves ettenähtu 9.24 hõbetaalri võrra). Erinevus tuli
sellest, et sõjaväelaste tegelik arv ja sõjaväe struktuur ei
vastanud kalkulatsioonile. Samuti ei suudetud ette näha ees-
seisvaid palgakõrgendusi. Silmatorkav oli vahe 1651.a. Siin
tuleb erinevus kanda jalaväe arvele, kelle jaoks eelarves oli
ette nähtud 5432.20 taalrit. Tegelikult oli kompaniis mehi
märksa vähem ning neile maksti 4437.24 taalrit aastas³.

Sõja-aastate eelarvesummad annavad kindlasti õigema ette-
kujutuse riigi väljaminekutest sel alal, kui tabelis antud
tegelik väljamaks. Siinjuures tuleb aga arvestada seda, et eel-
arves ettenähtud kulud olid arvestatud täispalgana, tegelik
väljamaks toimus seevastu osaliselt poolpalgana.

Keskmiselt 76 % kulutatud summadest⁴ langeb sõdurite,

¹ ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü.793, l.9 - lop; sü.794, l.17-18 ja 20-27.

² vt. käesolev töö, lisa II.

³ ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü.786, l.15 ja 37.

⁴ Aastate 1629, 1633, 1634, 1637, 1647 ja 1661 keskmine.

laskurite ja sõjasulaste palkade arvele. Selline suhe säilus ka palgakõrgenduste ja pooles ulatuses toimunud väljamaksete puhul.

IV peatükk. Palga struktuurist aastatel 1638 - 1661

Vili rukki ja odra näol oli maavägede peamiseks tasu- artikliks. Oli aastaid, kus palk maksti välja ainult teraviljas. Vilja sellist domineerimist siin tingis Eestimaa provintsi kui viljakasvataja staatus. Vähe näitavad arhiivimaterjalid tasustamist teiste produktidega. Viimast esineb ebaülevaatlikult ainult sõja-aastatel (allikates a. 1657 - 1660), kusjuures toiduainete hinnad ei ole ära näidatud. Peab oletama, et sõjaväe varustajatel oli ette nähtud teravili kohalikele elanikele muu toiduaine vastu välja vahetada.

Raha sai sõjavägi enamuses aasta lõpul. Maksed toimusid riigitaalrites.

Alltoodud tabelis 7 antakse maavägede palga struktuur aastatel 1638 - 1655. Palga sisse ei ole antud juhul arvestatud varustamist riide ja jalanõudega, mis on järgmise peatüki teema. Tabeli lahtris A on ära toodud väljamaksed hõbetaalrites, ümberarvestatuna riigitaalritest vastavalt kehtivale kursile. Lahter B annab maavägede palgaosa teraviljas s.o. rukis ja oder kokku tündrites. Lahtris C on kirjas palga üldsumma hõbetaalrites aastast, kusjuures palga koosseisu kuulunud teravilja hinnaks oli 2.8 hõbetaalrit (=9 marka hõbedas) tündri eest. Tabeli viimased

kolm lahtrit (D,E ja F) näitavad raha % palgast, esiteks kogu maaväele, edasi jalaväele (koos staabiga) ja suurtükiväele.

Tabel 7

Maavägedele väljamakstud palga struktuur Eestimaal aastatel

1638 - 1655

	Rahas	Viljas	Kokku	Raha % palgast, siin -			
	(HD)	(tündrid)	aastas	hulgas:	jalav.	suurtv.	
	A	B	C	kokku	D	E	F
1638	-	2691 1/3	5731.20	-	-	-	-
1639	-	2493	5609.8	-	-	-	-
1640	-	2482	5584.16	-	-	-	-
1645	-	2343 2/3	5078.8	-	-	-	-
1646	403.8	1919 7/9	5298.20	9 %	9 %	10 %	
1647	2772.-	1164 1/3	5392.26	50 %	50 %	50 %	
1648	1337.14	2156 23/40	6189.24	21 %	22 %	18 %	
1649	1906.-	1776 2/3	5903.-	32 %	30 %	38 %	
1651	4007.8	982 2/3	6218.8	64 %	55 %	76 %	
1653	3555.-	1291 3/5	6287.-	56 %	50 %	75 %	
1655	-	2795 1/3	6115.16	-	-	-	-

1646.a.alates muutus maavägede palgastruktuur Eestimaal tunduvalt. Rahalised laekumised kohapeal ning provintsi väliskaubanduse pealt saadud tulu võimaldas Rootsi võimudel nimetatud aastal maavägedele 9 % palgasummast rahas välja maksta. Eestimaalt planeeritud laekumised on arveraamatutes

1646.aastani ära näidatud kogusummana hõbetaalrites.

Siit edasi toovad allikad^{ka} laekumised rahas (riigitaalrites).

Kuni 1656.-1661.a. sõjani olid need järgmised (hõbetaalrites): 1646.a. - 15 882.20¹, 1647.a. - 22 094.11², 1648.a. - 19 750.31 4/5³, 1649.a. - 16 884.20⁴, 1651.a. - 41 694.26⁵, 1653.a. - 12 691.26⁶, 1655.a. - 2 220.11⁷.

Toodud arvude ja tabeli V andmete kõrvutamisel näeme, et rahalise laekumise suurenedes kasvas ka maavägedele välja makstud rahaprotsent. 1646.a. Eestimaalt planeeritud tulu järgi otsustades oldi võimelised maavägedele rohkem kui 9 % rahas välja maksma. Arvatavasti avaldas oma mõju riietusele kulutatud erakordselt suur summa sel aastal⁸. 1647.a. tõusis tulu kohapealt ligi 7 tuhande hõbetaalri võrra. Kulu riietusele oli sel aastal tühine, samuti jäi maavägede palga kogusumma enam-vähem endise aasta piiridesse. See kõik võimaldas 1647.a. maavägedele 1/2 palgast rahas välja maksta. Järgmisel aastal tõusis palga üldsumma peaaegu 800 hõbetaalrit, tulu Eestimaalt oli vähenenud rohkem kui paari tuhande hõbetaalri võrra. Riietuse maksumus püsis tavalise normi piires. Tagajärg - ainult 21 % palgast rahas. Erandiks jääb 1649.a. ^{mitk?} Tulusid ja palga kogusummat arvestades peaks rahaprotsent sel aastal olema väiksem kui 1648.a.. Ometi maksti 1/3 võrra rohkem (32 %).

1 ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü.782, l.13p.

2 Samas, sü.783, l.11p.

3 Samas, sü.784, l.11p.

4 Samas, sü.785, l.18.

5 Samas, sü.786, l.22.

6 Samas, sü.787, l.11p.

7 Samas, sü.788, l.8p.

8 vt. käesolev töö, lk.60.

Siit edasi allikate järjepidavus katkeb ja palga struktuuri dünaamika jälgimine on raskendatud. 1651.a. planeeritud tulu - 41 694.26 ^{HD} - juures on 64 % palgast rahas täiesti seaduspärane. 1653. a. on välja makstud eelarvelisele lähedane rahaprotsent (vt. allpool): 12 691.26 HD-suurususest rahalisest tulust on maavägedele eraldatud üle kolmandiku - 3 555 hõbetaalrit. 1655.a. rahalise laekumise eelarve 2 220.11 hõbetaalri väärtuses enam mingit väljamaksu rahas ei võimaldanud.

Sõja ajal, niipalju kui allikate järgi näha on, kadus raha maavägede palgasummast hoopis. Selle asemel tõusis toiduainete tähtsus palga koostisosana.

1649.aastani said kõik tabelis ∇ esindatud väeliigid raha protsentuaalselt enam-vähem ühepalju. Seoses ohvitseride ja spetsialistide osa järk-järgulise suurenemisega kasvas raha % suurtükiväe palga koostises. 1649.a. said suurtükiväelased raha 8 % enam kui jalaväelased, 1651.a. - 21 % enam, 1653.a. juba 25 % enam. Jalaväe puhul peeti perioodi lõpul (alat. 1651.a.) üldjoontes kinni suhtest: 1/2 palka rahas, 1/2 - teraviljas.

Veidi teistsugust pilti näitavad palga eelarved. Aastatel 1646 - 1648 oli jalaväele (koos staabiga) ette nähtud maks - ta 54 %, 1651.a. - 67 % palgast rahas (1649.a. kohta eelarved puuduvad). Suurtükiväes on vastavad arvud: 1646.- 1647.a. 72 %, 1648.a. - 70 %, 1651.a. - 76 %. Näeme, et perioodi lõpul suurtükiväele planeeritud rahaprotsent kattus tegelikuga.

Jalaväe puhul jäi tegelik väljamaks kogu perioodi vältel (1646.-1653.a.) väiksemaks eelarvelisest.

Palga struktuuri vaatlemisel sõjaväeüksuste lõikes võtame jällegi aluseks H.Gras'i (alat. 1637.a. E.Taube juhtimisel) kompanii ja Tallinna suurtükiväelased. Tabelis VI 8 on antud nende palga struktuur eelarvete (staatide) järgi aastatel 1646 - 1648 (üksikute aastmete palga koosseisu tegeliku väljamaksu järgi kindlaks teha ei saa). Neil aastail erineb väljamakstud palgasumma ettenähtust ainult kõikumiste tõttu rivikoosseisu üldarvus. Seetõttu pidi planeeritud palga struktuur vastama tegelikule. Tabelist 7 nägime, et ligilähedaselt (4 % vahega) oli selline struktuur ainult 1647.aastal.

Raha osa palgaeelarves ei olnud kõigil aukraadidel ühesugune. Kaptenile ja jalaväe allohvitseridele oli ette nähtud 74 - 75 % palgast rahas välja maksta, leitnantile ja lipnikule - 68 %, rivi- ja alamjuhtkonnale, kapralile ning staabi koosseisu kuulunud velskrile - 62 - 66%. Sõdurid ja sõjasulased pidid saama poole palgast rahas. Kogu kompaniile ja staabile ette nähtud rahakogusest said ohvitserid 30 % ; kompanii ja staabi lõikes kokku said ohvitserid 68 % palgast rahas.

Suurtükiväes oli pilt selles suhtes märksa ühtlasem. Keskmiselt 60 % palgast saadi rahas, sealjuures ohvitseridele langes ettenähtud palga kogusummast üle pooleteise korra rohkem kui jalaväes - 44 %. Seda fakti seletab suurtükiväe ohvitseride suhteliselt arvukam esindus väeosas jalaväe juhtkonnaga võrreldes.

Tabel 8

A. Jalaväekompanii aastapalga struktuur perioodil 1646 - 1648

Auaste	Teravili (tündr.)	R a h a (HD)	Kokku aastas (HD)	Raha % palgast
1	2	3	4	5
kapten	24	162.-	216.-	75 %
leitnant	18	85.16	126.-	68 %
lipnik	18	85.16	126.-	68 %
allohvits. (2 meest)	12	81.-	108.-	74 %
rivijuhtkond (4)	24	126.-	180.-	65 %
trummar, tromp. (3)	18	67.16	108.-	62 %
kapral (6)	36	162.-	243.-	66 %
sõdur (126)	756	1701.-	3402.-	50 %
sõjasulane (4)	24	54.-	108.-	50 %

Kokku:	930	2524.16	4617.-	54 %
velsker	24	99.-	153.-	64 %

Kokku:	954	2623.16	4770.-	55 %

B. Tallinna suurtükiväe aastapalga struktuur (1646 - 1648.a.)

1	2	3	4	5
suurtükimeister	18	109,16	150.-	73 %
kirjutaja	12	69.-	96.-	72 %
konstaabel	24	126.-	180.-	65 %
suurtükiväel. (10)	60	405.-	540.-	74 %
sepp	12	27.-	54.-	50 %

Kokku:	126	736.16	1020.-	67 %

Kõige enam said raha suurtükiväelased/laskurid - 75 % palgast. Samasse protsendimäära kategooriasse arvame ka suurtükimeistri (73 %) ja kirjutaja (72 %) palgad. Vahepealse palgamäära moodustab konstaabli tasu - 65 % rahas. Sepale maksti pool palka viljas ja pool rahas.

Raha domineerimine suurtükiväes võiks olla tingitud selle väeliigi paiksest asukohast linnamüüride vahel: rahalised tulud koondusid sel ajal peamiselt linna. Väliiväe sõduril olid rahalised operatsioonid raskendatud. Seepärast oli teravili maa oludes kindlam palgaartikkel nii maksjale kui saajale.

Teine silmatorkav fakt on raha ülekaal ohvitseride palga koosseisus, kusjuures mida kõrgem oli ohvitseri palk, seda rohkem oli raha selle koosseisus. Teiselt poolt maksti suurtükiväe kõige madalamale aukraadile - laskurile - kõige rohkem raha antud väeliigi piires (75 %).

Allikate katkendlike teadete järgi selgub, et 1656.-1661. aastate Vene - Rootsi sõja ajal püüti üldjoontes säilitada suhet: pool palka rahas, pool - produktides. Palga rahaline pool jäi aga sageli välja maksmata.

V peatükk. Maavägede varustamisest riide ja jalanõudega aastatel 1629 - 1661

Riide ja jalanõudega varustamine on arvelduses ära toodud kogu meid huvitava perioodi jooksul, s.o. aastatel 1629 - 1661, sealjuures palgasummadest eraldi. Sellegipoolest peab oletama, et riietus kuulus sõjaväe tasumäärade sisse ning moodustas koos palgaga sõdurile riigi poolt ettenähtud ülalpidamise.

Riide ja jalanõudega varustamine on raamatupidamises antud erinevate struktuursete tunnuste abil. Riietusega varustamise kohta käiva materjali läbitöötamisel eraldusid aastate kaupa järgmised arvelduse tüübid:

1. Aastad 1629 - 1632. Riietus ja jalanõud on antud liikide järgi (kasukad, poolkasukad, särgid, kingad, sukad).

Puudub mündrikalev.

2. Aastad 1636, 1640, 1647 ja 1648. Mündrikalev on antud riidesortide kaupa: hispaania kalev, nn. kalev "dusinken", punane, sinine ja kullakarva riie. Alates 1633. a. valmisriideid ning jalanõusid allikates enam ei esine.

3. Aastatel 1633 - 34, 1637, 1639, 1645 - 46 ja 1649 - 1661 ei ole eraldatud riideotstarvet ära näidatud. Tarvitatakse üldnimetust "riietus" ("commiss klädhe till garnisonen") ning antakse kas selle hulk küünardes koos üldmaksumuse

äränäitamisega või ainult viimane näitaja.

4. 1638, 1657 ja 1658^{a.} ei ole maavägedele riietust eral-
datud. Alates 1645. a. on võimalik võrrelda eelarvete (staa-
tide) järgi ettenähtud ja tegelikult väljaantud riidehulka,
kusjuures ^{gaastatel} 1645, 1651, 1653, 1660 ja 1661 on olemas ainult
eelarvelised andmed.

Alltoodud kokkuvõttes tabelis 9 VII on kõik allikmaterja-
lides olemasolevad aastad esindatud (va. 1638, 1657, 1658. a.)
Tabel näitab kogu Eestimaal asunud Rootsi maavägedele
eraldatud riide hulka küünardes ja selle üldmaksumust hõ-
betaalrites. Võimaluse korral on antud riietuse liigid ja rii-
desordid.

Rootsi maavägede varustamine riide ja jalanõudega aastatel 1629 - 1661

	kasuk. t	poolk. k	r'särgid	kingad paari	sukad	hisp.k. k	dusink. k	punane n	kullak. r	sinine t	K o k k u :			
											hõbetaalrites		k ü ü n a r d e s	
	ü	k	k	k	k	k	k	k	k	k	tegel.	eelarv.	tegel.	eelarv.
1629/30	26	14	458	558	524	-	-	-	-	-	-	-	720.4	-
1631	15	61	105	230	235	-	-	-	-	-	-	-	317.2	-
1632	3	14	190	146	202	-	-	-	-	-	-	-	247.12	-
1633	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?	-	2843.24	-
1634	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1712	-	5058.8	-
1636	-	-	-	-	-	8	76	209	757	-	1050	-	1108.18	-
1637	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?	-	1304,-	-
1639	-	-	-	-	-	-	?	?	?	?	?	-	863.24	-
1640	-	-	-	-	-	22	24	817	-	-	863	-	1032.20	-
1645	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?	520	?	390.-
1646	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	615	725	1383.24	543.24
1647	-	-	-	-	-	36	-	107	-	-	143	725	174.12	725.-
1648	-	-	-	-	-	-	-	-	-	640	640	725	807.24	725.-
1649	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	65	-	8.4	-
1651	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?	725	?	815.20
1653	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	734	-	984.-	-
1655	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	725	-	770.10	-
1659	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?	?	?	4405.-
1660	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?	?	?	5473.8
1661	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?	?	?	5568.-

Kasutatud lühendid: kasuk. = kasukad, poolk. = poolkõukad, hisp.k. = hispaania kalev, dusink. = dusinken-kalev, punane, kullakarva, sinine = riidevärvid.

Et maavägede riietuse ja jalanõudega varustamine on allikmaterjalides antud erinevat liiki tunnuste abil, toome kõigepealt välja mõned keskmised näitajad, mis lubavad planeeritud ja faktiliselt välja antud riide kogust aastate lõikes võrrelda. Need keskmised näitajad on järgmised:

- 1) eelarvelise ja faktiliselt välja antud riietuse keskmine väärtus ühe sõjaväelase kohta hõbetaalrites;
- 2) keskmine riide hulk küünardes ühe sõjaväelase kohta eelarveliselt ja faktiliselt;
- 3) ühe küünra riide keskmine hind eelarveliselt ja faktiliselt;

Ülaltoodud keskmiste näitajate leidmiseks on kaks teed:

a) allikmaterjalid näitavad riide hulga ühe aastme või sõjaväelase kohta ning iga riidesordi hinna. Sel juhul leiame riietuse keskmise väärtuse ühe sõjaväelase kohta ja ühe küünra riide keskmise hinna; b) kõik kolm keskmist näitajat leiame kaudsete arvutuste teel, võttes aluseks riide koguhinna ja neljanda keskmise - keskmise meeste üldarvu aastas.

Nimetatud keskmised reaalselt väärtust ei oma. Väljaantud riide hulk ühe inimese kohta ja selle hind muutusid pidevalt. Ometi on keskmiste suuruste meetod antud juhul üks võimalustest, mis lubab maavägede riietusega varustamist kogu perioodi lõikes võrrelda.

Kõrvutame saadud keskmised (sajandiku täpsusega):

Maavägede riietusele ettenähtud ja väljaantud kulude
keskmised näitajad aastas perioodil
1633 - 1661

Aasta	Riide keskmine väärt. l sõjav. kohta (HD)		1 künra riide keskmine hind (HD)		Keskmine riide hulh l sõjav. kohta aastas(k)	
	Eelarv.	Tegel.	Eelarv.	Tegel.	Eelarv.	Tegel.
1633	-	12	-	?	-	?
1634	-	16	-	3	-	5
1636	-	5	-	1	-	5
1637	-	7	-	?	-	?
1639	-	4,50	-	?	-	?
1640	-	6	-	1,20	-	5
1645	2,50	?	0,75	?	3,50	?
1646	3,50	11,25	0,75	2,25	4,50	5
1647/48	4,80	6	1	1,20	4,80	5
1651	5,65	?	1,13	?	5	?
1653	-	11,25	-	2,25	-	5
1655	-	5,30	-	1,06	-	5
1659	6,70	?	?	?	?	?
1660	7,80	?	?	?	?	?
1661	8	?	?	?	?	?

Kasutatud lühendid

HD - hõbetaalrid

(k) - künrad

Aastatel 1629 - 1632 varustati maaväge ainult valmisriide ja jalanõudega. Eraldatud riietus vastab üldjoontes maavägede üldarvule antud aastal. 1629.a. lõpul liiaga välja antud varustus (keskmiselt 50 särki ja 150 kinga ning sukapaari umbes 400 mehe peale aastaringelt) pidi arvatavasti kompenseerima järgmiste aastate vajakajäämist (105 särki, 230 kinga- ning ²³⁵ sukapaari 1631.a. ja 190 särki, 146 kinga- ning 202 sukapaari 1632.a. keskmiselt 240 mehe peale kummalgi aastal). Kasukad ja poolkasukad olid ette nähtud "sõduritele, kes vallidel vahti peavad"¹. Riietus anti kätte aasta lõpul (sept.- nov.).

1633.a. välja antud riietus summa eest, mis üle 10 korra ületab eelmise aasta oma (vastavalt 2843,24 ja 247,12 hõbetaalrit) on järelmaks "paari eelmise aasta eest"². Riide kogus ei ole teada, kuid riide keskmine väärtus mehe peale - 12 hõbetaalrit - lubab oletada, et tegemist on mundrikaleviga. Järgmisel, 1634.a. eraldatud riide keskmine hind - 3 hõbetaalrit küünar ning 15 hõbetaalrit mehe peale - on isegi mundrikalevi jaoks liialt kõrge. Võimalik, et siin on jällegi tegemist järel- või ettemaksuga.

1636.a. anti mundririiet H. Gras'i kompaniile, Tallinna suurtükiväelastele koos haldusvõimuga ja Paide garnisonile, kokku 198 mehe peale 1050 küünart järgmiste hindadega: hispaania kalev - hind 26 vaskmarka (VM), dusinken-kalev - 12 VM punane riie - 10 VM, kuldne riie - 7 VM. Jalaväe kõrgemad

---

¹ ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü.775, l.51 ja 23.

² Samas, l.48p.

ohvitserid (kolonel, major, kapten) mundririid ei saanud, küll aga leitnant. Viimasele anti 8 küünart kõige kallimat riidet - hispaania kalevit.

Dusinken - kalevit said madalamad aukraadid -jalaväes lipnik ja kirjutaja, linnuses suurtükimeister (igauks 6 küünart), viimase abi ja foogt (a 5 k.). Punane riie kuulus jalaväe allohvitseridele ja Tallinna suurtükiväelastele (a 5 k.). Sõdurid, sõjasulased ning Paide laskurid said igauks 5,5 küünart kullakarva riidet.

1637. ja 1639. aastate kohta saame anda keskmise näitaja -vastavalt 7 ja 4,5 hõbetaalri eest riidet aastas mehe kohta. Võttes aluseks tavalise keskmise riidenormi - 5 küünart, teeb see riidehinnaks 1637.a. kogusest 1,4 ja 1639.a. kogusest 0,85 hõbetaalrit küünra eest.

1640.a. näitavad allikad jällegi mundririide väljaandmist: 168 mehe jaoks eraldati kokku 863 küünart kolme sorti mundrikalevit. 1636.aastaga võrreldes puudus kullakarva riide hinnad olid veidi muutunud: hispaania^{kalev} oli küll sama hinnaga (13 marka hõbedas, HM), dusinken-kalev oli kallinenud - 7 HM (1636.a. - 6HM). Punase riide hind oli langenud poole hõbe - margaga võrra - 4,5 HM (1636.a. - 5 HM). Ka normid mehe peale olid teised. 1640.a. sai ka kapten mundririid - 10 küünart hispaania kalevit. 6 küünart sama riidet anti leitnantile (1636a. - 8 küünart) ja teatud erandina suurtükiväe kirjutajale. Dusinken - kalevi normid ja saajad olid endised - jalaväe lipnik, kirjutaja ja veltveebel ning suurtükimeister, igauks 6 küünart. Madalamad aukraadid mõlemast väeliigist said ainult punast kalevit (6 küünart mehe peale). Sõdurid said endise 5,5 küünra kullakarva riide asemel igauks nüüd 5 küünart punast

riiet. 1640.a.alates kuni vaadeldava perioodi lõpuni sõjasulaste riietusega varustamist allikad ei näita.

Järgmised kaks allikates esindatud aastat ei anna meile riidesortide osas midagi. 1645.a.aasta eelarve järgi oli ette nähtud iga mehe kohta keskmiselt 3,5 küünart riiet keskmise hinnaga 3 hõbemarka (0,75 HD) küünar.

1646.a. on mõneti erandlik.Siit alates (kuni 1656.- 1661.a. sõjani) näitavad allikmaterjalid ainult H.Gras'i jalaväekompanii riietusega tegelikku varustamist. Suurtükiväelastele sel perioodil riietust välja antud ei ole.Eelarveline osa stabiliseerub siit alates 725 küünral riidel aastas (kuni 1659.a.) kogu maaväe jaoks.Riide hind on 1646.a.eelarve järgi määratud(eelmise aasta soodsat konjunktuumi arvestades) väga madal - 3 hõbemarka küünra eest.Et selle hinnaga sõjaväge riidega varustada ei saanud, näitab kõige paremini eelarvelise ja faktilise riide hinna vahe selsamal 1646.a.. Tegelikult arvestati H.Gras'i kompaniile (seekord ilma ohvitserideta) välja antud riide hinnaks 2,25 HD (40 ööri) küünar. Seepärast oldi sunnitud kinnitama eelarvelise riide hinnaks kahel järgmisel aastal 1 HD küünra eest. 1647/48.aastatel hangiti sõjaväele odavamad riiet keskmise hinnaga 1,2 HD küünar,kuid eelarvelist hinda sellegipoolest ei saavutatud. Sel põhjusel tõsteti 1651.a. eelarvelise riide hinda veelgi - 1,13 HD küünar.

1647.-1648. aastatel oli eelarve järgi kogu maaväele kummalgi aastal ette nähtud 725 küünart mundrikalevit. Tegelikult varustati ainult H.Gras'i kompaniid järgmiselt: ohvitserid said kokku 36 küünart hispaania kalevit hinnaga 3 HD (12 HM) ja punast riiet 107 küünart hinnaga 1,13 HD küünar. See oli liialt suur hulk ühe jalaväekompanii ohvitseride aastanormina (sellele vaatamata,et dusinken-kalev

sel aastal puudus). Tuleb jälle oletada järel- või ettemaksu. 1648.a. said sõdurid sinist kalevit 5 küünart mehe peale hinnaga 3,13 - 3,37 HD küünar.

Aastatel 1646 - 1648, mil on võimalik võrrelda eelarvelist ja tegelikult välja antud riide hulka, lubati riiet rohkem (2175 küünart 1398 küünra vastu), kuid arvati see vähem maksma minevat (keskmiselt 1 HD tegeliku keskmise 1,6 HD vastu).

Mundrikaleviga varustamise järgi selgub, et vaadeldava perioodi jooksul vahetas rahuaegne jalaväekompanii Eestimaal kaks korda mundri värvi. 1636.a. oli sõdurimundri põhivärv kullakarva, 1640.a. - punane, 1648.a. - sinine. Suurtükiväelased kandsid neil aastail punast mundrit.

1649.a. välja antud 65 küünra riide (40,13 HD) saaja ja otstarve jääb selgusetuks. 1651.a. eelarveline kogus on arvestatud punase kalevi tavalise hinnaga - 1,13 HD küünra eest. 1653.a. eraldatud riide hulk (734 küünart) jalaväekompanii meeste keskmise arvu kohta aastas teeb 5 küünart mehe peale keskmise hinnaga jällegi 2,25 HD küünar (analoo - gia 1646.a.). 1655.a. anti välja seni eelmistel aastatel plaani aluseks olnud riidekogus - 725 küünart vahepealse hinnaga 1,06 hõbetaalrit (34 ööri) küünar.

Sõja-aegsest riietusega varustamisest saame ettekujutuse ainult eelarvete järgi, ja sedagi alles peale Vallisaare vaherahu (s.o. alates 1659.a.). Riietuse hulka küünardes antud ei ole, küll on aga eraldatud ohvitseridele ja sõduritele¹

---

¹"Comiss för officerare och gemene" (ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü.792, l.1 ja sü.793, l.1; sü.794, l.1p).

ettenähtud riidetuse maksumus.Kolmel sõja-aastal oli see järgmine:

Aasta	1 6 5 9		1 6 6 0		1 6 6 1	
	kokku	keskm.	kokku	keskm.	kokku	keskm.
Riidetust	HD 1	mehele	HD 1	mehele	HD 1	mehele
ohv-le	1600.-	18,4	2672.-	?	2672.-	19,5
sõd-le	2805.-	5.-	2801.8	4.-	2836.-	5,2
kokku	4405.-	6,7	5473.8	7,8	5568.-	8

1657 - 1658.aastatel allikmaterjalid riidega varustamist ei näita (1656.a.kohta materjalid puuduvad).See lubab oletada, et aastatel 1659 - 1661 eelarveliselt planeeritud riidekogus on järelmaks eelmiste aastate eest, kuna näitajad on antud juhul kõrgemad tavalisest aastanormist.1659.a. ja 1661.a. riidekoguste keskmine hind (ühele ohvitserile) oli vastavalt 18,4 ja 19,5 HD - seninähtuist üldse kõrgeimad hinnad.See tõstis ka aasta keskmise riidenormi eelarvelise väärtuse senisest kõrgemaks (riidenormi tegelik väärtus oli aastatel 1633,1634 ja 1637 kõrgem),kuna sõdurile ettenähtud riidehulga väärtus püsis tavalise piires.Riidetuse üldmaksumus oli loomulikult kõrgem,kui rahuaja aastatel, sest vägesid oli kohal mitu korda rohkem (1659.a.meeste kesmine üldarv on arvestatud 650 meest,1660-1661.a. - 700 meest).Selles suhtes oli erandlik rahuaegne 1634.a.,mil üldmaksumus oli välja antud eriti kalli riidesordi tõttu kõrgem 1659.a.üldmaksumusest (vastavalt 5058.8 ja 4405.- HD).

Kokkuvõtteks võib öelda, et Eestimaal asunud Rootsi maa - vägede riidenormid ja hinnad olid järgmised.Optimaalseks kujunes riidenorm 5 küünart üht sorti kalevit(riiet)sõdurile, 6-8 küünart kallimat riidet ohvitserile.Riide tavaline hind oli 1-2 hõbetaalrit küünra eest (piirhinnad olid 3,25 ja

0,75 HD künra eest). Üldreeglina anti riietust välja igal aastal (sügis - talvel). Mundrite õblemise ning sõjaväe rätsepate kohta allikates andmeid ei leidu.

VI peatükk. Kulutused Tallinna ehitus- ja kindlustus -
tustöödele aastatel 1632 - 1661.

Seoses tulirelvade kiire arenguga XVI sajandil ei pakkunud senised müürid ja tornid enam linnadele küllaldast kaitset. Võeti tarvitusele põhimõtteliselt uus kaitsesüsteem: linnamüüri ümbritsemine bastionide ja ravelliinidega¹. Tallinnas alustati nende töödega XVI sajandi lõpul. XVII sajandi 30-ndatel aastatel koostati mitu Tallinna kaitseehituste plaani,² kuid sajandi esimesel poolel tööd õiget hoogu sisse ei saanudki. Planeeritud 12 bastionist suudeti valmis ehitada kolm: nn. Horni bastion nüüdse Paksu Margareeta torni taga ja kaks bastioni all-linna idaküljele, Viru värava ja Rannavärava vahelisele sirgjoonele.

Nimetatud bastionide ehitusaja dateerimisel on lahkumine-
kuid R. Zobel, O. Vares, V. Vaga ja H. Arman annavad Horni bastio-
ni ehitusajaks 1650. a. R. Kenkmaa dateerib bastioni valmimise
40-ndate aastate lõppu. Kaks bastioni linna idaküljel valmi-
sid R. Kangropooli ja D. Brunsi andmetel 1654 - 1655. a., V. Vaga
ja H. Arman loevad nende ehitamise algaastaks 1652. R. Kenkmaa

¹ Selle kohta vt. lähemalt: R. Kenkmaa, G. Vilbaste. Tallinna bastio-
nid ja haljasalad. Tallinn, 1965, lk. 5 - 51.

² Samas, lk-d 22 ja 24.

järgi alustati kahe bastioni ehitamist peale Rootsi fortifikatsiooniasjanduse ülema Johan Wärnschöldi külaskäiku Tallinna 1652.aastal¹.

XVII sajandi 80-ndail aastail valmis uus kindlusvöö kava, mille koostas Prantsuse fortifikatsiooni-inseneri Sebastian de Vauban'i süsteemi kohaselt Liivimaa tolleaegne kindral-kortermeister Erik Dahlberg². Läheneva sõja oht sundis seekord töid kiiremini alustama, kuid rahaliste raskuste tõttu jõuti Põhjasõja ajaks valmis vaid mõne bastioni ja ravelliiniga³.

Osaliselt jätkus töö ka linnamüüri kallal. Tehti hädapäraseid kindlustus- ja parandustöid, mõned müüriosad ja tornid seoti bastionide süsteemiga⁴.

Alljärgnevas koondtabelis nr. 11 on esitatud Rootsi administratsiooni poolt Tallinna linna ehitus- ja kindlustustöödele kulutatud summad hõbetaalrites (HD). Tööde liik või objekt on allikates osaliselt ära näidatud kuni 1638.a. (k.a.). Aastate 1632 - 1633 summad on kulutatud müüride ja vallide parandamiseks, ehitustöödeks Toompeal ja muudeks remonditöödeks. 1634.a. alates asus töö objekt põhiliselt linnuses. 1632 - 1637.a. kuuldest läks teatud osa "teisteks, vähemateks hädavajalikeks

¹R. Zobel. Tallinna linnamüür. Tallinn, 1966, lk. 93; R. Kangropool, D. Bruns. Tallinn sajandeis. Ehituskunstiline ülevaade. Tallinn, 1971, lk. 100; Eesti arhitektuuri ajalugu. Peatoim. H. Arman. Tallinn, 1965, lk. 217; R. Kenkmaa. Viid. teos, lk. 24.

²R. Kenkmaa. Viid. teos, lk. 27.

³O. Vares. Jooni Tallinna kindlustustest Rootsi ajal. - "Sõdur", 1929, nr. 24/25/26, lk. 611.

⁴R. Zobel. Viid. teos, lk. 100 - 101.

vajadusteks", arvatavasti siiski ehitus- või kindlustustöödega seoses¹. 1645. aastast alates kuni perioodi lõpuni nimetavad allikad välja antud summasid lakooniliselt ehitusrahadeks (byggnings peningar). Tööde liiki ja objekti enam eraldada ei saa.

Tabel 11

Tallinna ehitus- ja kaitsekulud aastatel 1632 - 1661
(hõbetaalrites)

Aasta	Summa	Aasta	Summa
1632	940.28	1649	832.23
1633	1 760.16	1651	883.19
1634	986.12	1653	602.6
1636	190.7	1655	464.22
1637	287.7	1657	124.5
1638	401.6	1658	11 856.1
1645	750.- ⁺	1659	3 000.- ⁺
1646	1 121.15	1660	1 500.- ⁺
1647	2 341.24	1661	1 000.- ⁺
1648	4 651.16	-	-

Märkus: ⁺ - märgiga summad on antud eelarvete (staatide) järgi.

Tallinna XVII sajandi kaitsehitusi uurinud autorid rõhutasid nendeks töödeks kulutatud summade kohaliku päritolu juures seda, et kaitsekulud peagu täielikult linna kanda olid. Rahaline abi riigi poolt olevat juhuslik².

¹"andra nödighe utgifter"(ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü-d 775, l.35 ja 48p, ning 776, l.4); "andre små utgifter"(sammas, sü.775, l.59p). Ehitus- ja kindlustustööde hulka lubab neid arvata ühine pealkiri: "Byggnins omkostnaden".

²R. Zobel. Viid. teos, lk.99; O. Vares. Jooni Tallinna kindlustustest,

Antud töös kasutusel olnud allikmaterjalid näitavad 1632.a.alates kindlustustööde pidevat finatseerimist riigi poolt (v.a.aastad 1635,1639 ja 1640).Summad jaotusid vägagi ebauhtlaselt:piirarvudeks on 124.5 hõbetaalrit 1657.aastal ja 11 856.1 hõbetaalrit 1658.a.Rahuaegse kindlustuskulu reaalselt võimalikuks suuruseks tuleb lugeda 1645 - 1648 aastatel eelarvetes ette nähtud 750.- hõbetaalrit.Kulude struktuur sarnanes teiste sõjaväe väljamaksetega:osa viljas (rukis ja oder),osa rahas (kuni 30 %).

1646 - 1649 aastatel kulutatud suur summa,kokku 8947.14 hõbetaalrit,vihjab suuremamahulistele töödele linnas.Allikad töö objekti ei näita,kuid oletades,et need rahad läksid ülalnimetatud Horni bastioni ehitamiseks,osutub R.Kenkmaa väide bastioni ehitusaja kohta täpsemaks oponentide omast.

1659.a.alates saame kaitsekuludest ülevaate ainult eelarvete (staatide) järgi.Vastavalt rahuolukorra stabiliseerumisele Eestimaal vähendati kaitsekulusid 3 000 hõbetaalrilt 1659.aastal 1 000 hõbetaalrile 1661a.

Ehitus- ja kindlustustööde riigipoolse osa eest oli vastutav linnuse haldusvõim (slätsfölk).Tööde juhtimine kuulus linnusefoogti ülesannete hulka,läbiviimise eest hoolitsesid spetsiaalsed ametnikud.1629.a.septembris oli selliseks vallimeister (kuupalgaga 2.27 HD)¹.1636.a.jaanuarist lisandus

-----
lk.609.R.Kenkmaa ütleb küll,et peale 1632.a."astus riik senisest energilisemaid samme,et kindlustusi mitte täiesti laguneda lasta ...",ometi soikusid kaitsetööd linnas järgnevatel aastatel pea täielikult(R.Kenkmaa.Viid.teos,lk-d 21 ja 25).
¹1634.a.septembris tõsteti vallimeistri palk 6 HD-le kuus (ENSV RAKA,f.1,nim.2,sü.775,l.6p,58p ja 59p).

73

müürmeister kuupalgaga 3 hõbetaalrit¹.1659.aastast tegutses Tallinnas kindlustustöödega tegelenud spetsiaalne ametkond koosseisus insener (kuupalk - 50 HD), ülem (conducteur, kuupalk - 24 HD) ja müürmeister (kuupalk - 20 HD)².1660.- 1661. aastatel sellest koosseisust insener juba puudus³.

Ehitusmaterjalidega varustamist ning ehitustööliste tasu kasutusel olnud allikad ei näita.

---

¹ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü.776, l.2.

²Samas, sü.792, l.2p.

³Samas, sü.793, l.1p ja sü.794, l.1p.

L õ p e t u s e k s

Vallutusplaan viiakse ellu löögivõimsa sõjaväe abil. Erandiks ei olnud ka Rootsi kuningriik, kelle sõjajõud XVII sajandi esimesel poolel välja kujunenud sotsiaal-poliitilise olukorra tõttu osutusid võimsamaiks Euroopas. Neid rakendades õnnestus Rootsi kõrgeadlil luua küllaltki suur koloniaalriik, mille koosseisu ligi 150 aasta jook-sul kuulus ka Eestimaa. See aeg on meie ajaloos omaette etapiks, mille sisu üks probleemidest on siinasunud Rootsi maavägede iseloomustamine suuruse,koosseisu ja varustamise kaudu. Käesolev diplomitöö on esimene katse selle lahen-damisega algust teha.

XVII sajandi 20-ndate aastate lõpuks muutus Eestimaa Rootsi koloniaalriigi tagalaprovintiks. Sellest tulene-valt oli sõjaväe suurus siin suhteliselt väike. Antud töös läbiuuritud ajalõik lubab järeldada, et rahu ajal piisas Eestimaal 150 mehest, sõja-aastatel ei ületanud meeste arv üldreeglina tuhande mehe piiri. Ratsavägi Eestimaal vaadel-dud perioodi jooksul puudus. Suurtükiväest oli esindatud ainult linnuse-suurtükivägi.

Sõjaväe ülalpidamiskulud ja nende koosseis olenesid

75

eelkõige Eestimaa provintsiist laekunud tuludest. Vägede tasustamine peamiselt teraviljaga näitab naturaalmajanduse domineerimist Rootsi kuningriigis XVII sajandi esimesel poolel.

Tallinna kaitseehituste moderniseerimiseks andis riik regulaarset toetust. Eestimaalt laekunud tulusid arvestades oli see küllaltki suur.

Kaasaja nõuetele vastavate eriuurimuste puudumise ja probleemi mitmeplaanilisuse tõttu ei ole ülaltoodud järeldused lõplikud. Põhjalikum uurimistöö sel alal seisab veel ees.

m arv
940
920
900
880
860
840
820
800
780
760
740
720
700
680
660
640
620
600
400
380
360
340
320
300
280
260
240
220
200
180
160
140
120
100
80
60
40
20
0

- jalavägi
- suurtükivägi
- - - andmed puuduvad

**ROOTSI MAAVÄGEDE
SUURUS EESTIMAAL
AASTATEL 1629-1661
(jaanuar)**

Lisa 2 Rahakursist ja viljahindadest

Käesolevaga vaatleme põgusalt rahamajanduse arengut Rootsis XVI - XVII sajanditel ning sõjaväe varustamisel aluseks olnud viljahindade muutumist perioodil 1629-1661.

Rahaühikute vaheline suhe oli XVI - XVII sajandite feodaal - ses Euroopas selgelt piiritlemata. Läbiseigi olid käibel mitmete maade mündid, nendevaheline turukurss kõikus sageli ja suurtes piirides ning enamal juhul ei vastanud ametlikule kursile. Ka Rootsi münt omas meid huvitavaal perioodil mitut erinevat väärtust:

1. üleriigiline, ametlik kurss (antud ajalõigus),
2. ametlik kurss välismaal, siin peamiselt metalli (rahametalli) väljaveoga seoses,
3. nn. turukurss:
  - a) emamaal (páris-Rootsis)
  - b) provintsides, siin peamiselt Saksamaal ja Liivimaal (Liivonia)
  - c) välisturul, siin peamiselt Madalmaade (Amsderdami) börsil.

Antud töös püstitatud põhibrobleeme ei saa lahendada, teadmata Eestimaa provintsis tollal käibel olnud mündi väärtust. Sel eesmärgil võrdleme üldriiklikku, ametlikku kurssi (Stokholmi kurss) raamatupidamises aluseks olnud kursiga Eesti - maal. Andmed esimese kohta on saadud kirjandusest¹, Eestimaa kohta aga F. Beck...

¹ E. Heckscher. Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Första delen. Före frihetstiden. Andra boken. Stockholm, 1936, lk-d 438-506, 602-642.

J. Wolontis. Kopparmyntningen i Sverige 1624-1714. Helsingfors, 1936; H. Sepp. Eesti majandusajalugu. I kõiide. Tartu 1937; K. Wallroth. Sveriges mynt 1449-1917. Bidrag till en Svensk mynthistoria. Numismatika meddelanden. Utgivna av Svenska Numismatiska Föreningen. XXII.

)-----

... ENSV RAKA's asuva fondi "Eestimaa rootsiaegne kindral-kuberner" materjalidest.

Kuni 1777.a. rahareformini oli Rootsis peamündina käibel mark. XVI sajandil sisaldas mark 6,02 gr. hõbedat ning võr- dus 8 ööriga ehk 208 penniga². Suurema rahaühikuna oli lü- vinenumä saksa taaler kõiokuva kursiga 4-6 margani. 1534.a. alustati oma, rootsi taalri verminist, mille kursina a.1560 kehtestati 4 marka hõbedas. Et hõbedas kaevandamine, välja- vedu ja sellest tulenevalt hõbedas hind oli ebastabiilne; kõiikus ka uue taalri tegelik kurss tunduvalt. Raamatupida- mine korrapärestamiseks seati sisse nn.arvestustaaler suh- tega 1 taaler = 4 marka = 32 ööri. Riigitaalriks hakati nimetama turukursile vastavat taalrit.

1619.a. 7. septembri reformi alusel sisaldas 1 riigitaal- ler (RD) 6,5 marka hõbedas³. Praktiilist arvestust peeti suhtes 1 RD = 1,5 hõbetaalrit (HD).

1624.a. 28. aprilli plakatiga kehtestati Rootsi kuningrii-

gis vaskraha müntide müntimine. 1625.a. jaanuaris sõlmitud kuningakoja ja "Rootsi Vasekompanii" vahelise kokkuleppe alusel löödi 1 Stokholmi skeppund-ist⁴ vasest 150 taalrit. Vase hind väliturul oli sel ajal kõrge ning vase ja hõbeda väärtus võrdsustati. ~~Seega võrdsustati vase ja hõbeda väärtus~~ Seega jäi kursiks 1 vasktaaler (VD) võrdub 1 HD. 1 skeppund'i vase hinnaks seadustati $80 \frac{4}{5}$ RD. Kuid vase väärtust oli ilmselt üle hinnatud. Nii teatab Luis De Geer juba 1624.a. sügisel, et Amsterdamil turul müüdi vaske hinnaga 60 RD skeppundi eest. 1627.a. müüs Louis De Geer ise vaske juba 40 RD skeppundist jne.⁵ Seoses vase hinna pideva langusega tõusis vaskmarkade sisaldus riigitaalris 1633.a. reformi ajaks kuni 2,5 korda, arvestust peeti aga endiselt suhtes $1VD=1HD=4$ marka. 1633.a. 26 augusti reformiga loobuti vaskraha arvestustaalrina ning kehtestati järgmine kurss:

HD (arvestustaa- ler)	RD	VD	Margad hõbedas
1,5	= 1	= 3	= 6

-
- 2) H. Sepp. Eesti majandusajalugu I, lk. 524.
 3) J. Wolontis, lk. 59; K. Wallroth, lk. 60.
 4) Stokholmi skeppund-laeva nael (136kg). Uus raha oli väga raske ning halb käsitseda: üks rahaühik vases oli 94 (!) korda raskem samast rahaühikust hõbedas (E. Heckscher, lk. 603.).

5) E. Heckscher, lk. 612.

Seoses vaskraha väärtuse edasise langusega evaleeriti 1643.a. 24. märtsi määrusega Rootsi rahaühikud suhtes:

1 RD = 1,5 HD = 3,75 VD = 6 marka. Selline kurss püsis kuni 1665.a., mil nominaalväärtuseks sai:

1 RD = 1,625 HD = 4,85 VD = 6,5 marka hõbedas¹.

See oli lühiülevaade Rootsi ametlike rahareformide ajaloost. Anneme ülaltoodu tabelina, lisades allikmaterjalides leiduvad andmed Eestimaa kohta.

Tabel 12

Rahakurss päris-Rootsis ja Eestimaal 1619-1680.a.

(võrdlustabel)

Aastad		R a h a ü h i k u d				
		RD	HD	VD	Mh	Mv
Stokholmis	Eestimaal	RD	HD	VD	Mh	Mv
1619-1623	-	1	1,625	-	6,5	-
1624-1627	-	1	1,625	1,625	6,5	6,5
-	1629-1631	1	3	3	12	12
1629-1632	1632	1	3,5	3,5	14	14
-	1633-1635	1	3,25	3,25	13	13
1633-1642	1636-1642	1	1,5	3	6	12
1643-1664	1643-...	1	1,5	3,75	6	15
1665-1680	-	1	1,625	4,85	6,5	21

¹E. Heckscher, lk. 614; J. Wolontis, lk. 319 - 321.

Tabelis kasutatud lühendid

RD - riigitaalrid

HD - hõbetaalrid

VD - vasktaalrid

Mh - margad hõbedas

Mv - margad vases

Olgu öeldud, et tabelis toodud nn. Stokholmi kurss oli ametlik, riigivõimude poolt kehtestatud. Tabeli Eestimaad puudutav osa aga näitab raamatupidamises tegelikku arvestust. Rahaühikute vaselise suhte praktiline arvestus käis hõbe või vaskmarkade kaudu. Nii näiteks ^{on} väljates antud (väljavõtte bilansist 1. jaanuar 1633.a. seisuga):

631 RD á 13 marka = 2050 taalrit 12 ööri.¹

1. ENSV RAKA, f.1, nim.2, sü. 775, lk. 44.

Nagu näeme, polnud kuigi suurt erinevust Eestimaal arvestuse aluseks olnud kursi ja Stokholmi kursi vahel, kuigi mõned majandusajaloolased sellele viitavad.¹

Lõpuks võrdleme arvestustaalri suhet teiste müntidega 1630-1661.aastate Eestimaal.

Tabel 13

Aastad	AT	HD	VD	RD	Mh	Mv
1629-1631	VD	1	1	1/3	4	4
1632	VD	1	1	2/7	4	4
1631-1635	VD	1	1	4/13	4	4
1636-1642	HD	1	2	2/3	4	8
1643-1661	HD	1	2 1/2	2/3	4	10

AT= arvestustaal

Summeerides meie käsutuses olevad ja tabelites 12ja 13 äratoodud andmed, võime meid huvitava perioodi kohta järeldada järgmist:

- 1) Kuni 1635.a.(k.a.) peeti Eestimaal arvestust vaskrahas suhtes 1 VD = 1HD, siit edasi oli arvestustaalriks hõbemünt.
- 2) Ajavahemikul 1629-1631.a. sisaldas Eestimaa riigitaaler kaks marka, aastatel 1633-1635 ühe marga vähem kui ametlik riigitaaler. 1632.a. oli kurss võrdne.
- 3) 1633.a. rahareformi praktiline rakendamine hilines Eestimaal kahe aasta võrra.

Ülaltoodu on aluseks rootsi sõjaväe varustamist ja Tallinna fortifikatsiooni käsitlevates peatükkides mitmesuguste rahaühikute väljaviimisel hõbetaalrile, mis on käesolevas töös esitatud rahaliste andmete väljendajaks.

¹ E.Heckscher, lk. 459 - 460; J.Wolontis, lk.69.

Teravili - rukis ja oder - oli XVII sajandil tähtsaimaks ta-
 suartikliks Rootsi sõjaväes (vt.pt.IV,p.4).Tolleaegses arve-
 pidamises, eriti aga selle pearaamatu tüüpi osas¹ väljendati
 sõjaväe tasu enamuses rahas (taalrites). Seepärast pakub huvi,
 milliste viljahindade alusel sõjaväe palgamäär välja arvestati.

Alltoodud tabelis on sõjaväe palkade aluseks olnud vilja-
 hinnad kõrvutatud turuhindadega (H.Sepa andmed²) Eesti- ja
 Liivimaal..

Tabel 14

Viljahindade võrdlustabel 1629 - 1661
 (hinnad ühe tündri eest hõbemarkades)

Aastad	Turuhinnad		Sõjav.arvestushinnad
	Rukis	Oder	Teravili (spanmal)
1629-1633	-	-	10-16
1634-1635	-	-	16-20
1636	-	-	10
1637-1640	-	-	9
1637-1641	7,5	7	-
1643	7,5	-	-
1644	7,5	-	-
1645	6	6	9
1646	6,5	6,5	9
1648	7,5	7,5	9
1649	14,5	7,5	9
1653	9	8,2	9-10
1655	6	6,5-7	9
1661	10,8	8	9

Järeldused: Esiteks. Perioodil 1637 - 1661 õnnestus sõjaväe

¹ Vaadeldavate aastate kohta puuduvad spetsiaalsed pearaamatud, küll aga on olemas arvetaamatute (räkning bok) vastavad eel-
 arved (uträkning, stämten); kohati on aasta arveldus kokku
 võetud (pearaamatus).

² H.Sepa. Eesti majandusajalugu I, lk.225-226. Autor annab rukki
 ja odra hinna riigitaalrites 1 sälitise (=24 tündrit) eest.

varustajatel hoida vilja hind stabiilsena¹ (väike hälve oli 1653.a.). Küll aga tõusis vilja hind poole võrra meid huvitava perioodi algaastatel (1633 – 1635), mis arvatavasti oli tingitud sõjategevusest Euroopas ja kohalikest ikaldustest. Ja teiseks. Sõjaväe majandamises esinev hind oli enamal juhul kõrgem turuhinnast (v.a. 1649.a., mil suhe oli 9 : 14,5 ja 1661.a. - 9 : 10,8). Näib, et kõrgema ja stabiilsema hinna abil püüti sõjaväe varustamist (ja selle kaudu ka palgamäära) turukonjunktuuri vastu kaitsta.

II. Allikaarjal

ENSV RAKA, I.1 - "Eestlasest rootslasest kindralkuberner", s. 1-3, 773 - 784.

III. Kirjalane kirjandus

Blumfeldt, E. Gustav II Adolf. Tartu, 1936.
 Blumfeldt, E. Jona, I. Den svenska tiden i estländsk historieförhandling. II. Tartu, 1934 - 1938.
 Bonander, E. Svenska pappersbruk i Östergötlands län. - "Historiska Meddelanden", IV.1, Helsingfors, 1902.
 Eesti ajalugu. III osa. Tartu, 1934. Peatoimetaja, P. Kruus.
 Eesti sõjaväe ajalugu. I. Vene sõjaväe ajalugu. Tallinn, 1935.
 Generalmajor A. Pärnaste sõjaväe ajalugu. II. Mõnuste II.

---

¹ Viljavarumine sõjaväele toimus enam-vähem samade hindade alusel, kui väljamaks (kõikumisi esines peamiselt selle tõttu, et vilja osteti erinevaist paigust).

Stockholm, 1936.
 Kruus, P. Eesti sõjaväe ajalugu. I. Vene sõjaväe ajalugu. Tallinn, 1935.
 Kruus, P. Eesti sõjaväe ajalugu. II. Mõnuste II.

86

Kasutatud allikad ja kirjandus

I. Marksismi-leninismi klassikud

Энгельс, Ф. Избранные военные произведения. М., 1957.

II. Allikmaterjal

ENSV RAKA , f.l - "Eestimaa rootsiaegne kindralkuber -
ner", sü-d 775 - 794.

III. Erialane kirjandus

Blumfeldt, E. Gustav II Adolf. Tartu, 1936.

Blumfeldt, E., Loone, L. Den svenska tiden i estnisk
historieforskning. I - II. Tartu, 1934 - 1938.

Bonsdorff, C. Finska garnisonen i Östersjöprovinserna.-
"Historiallinen arkisto". XVII. Helsingi, 1902.

Eesti ajalugu. III osa. Rootsi ja Poola aeg. Peatoim.
H. Kruus. Tartu, 1940

Eesti NSV ajalugu. I köide. Toim. A. Vassar. Tallinn, 1955.

Generalstaben. Sveriges krig. Band I - II. Bilagsband II.
Stockholm, 1936 - 1938.

Heckscher, Eli F. Sveriges ekonomiska historia från
Gustav Vasa. Första delen. Före frihetstiden. Andra boken.
Stockholm, 1936.

Kangropool, R., Bruns, D. Tallinn sajandeis. Ehituskunsti-
line ülevaade. Tallinn, 1971.

Kenkmaa, R., Vilbaste, G. Tallinna bastionid ja haljas -
alad. Tallin, 1965.

Leesment, L. Kuressare garnisonist XVII sajandi
algul. - "Sõdur", 1931, nr. 5/6, lk. 170 - 171.

Lewenhaupt, A. Karl XI:s officerare. Stockholm, 1920 -
1921.

May, P. Eesti rahvusväeosad Rootsi ajal. - "Sõdur", 1927,
nr. 28/29, lk. 688 - 699.

Naaber, V. Vene - rootsi läbirääkimised Stolbovo rahu
eel. - Ajalooalaseid töid II. ÜTÜ ajalooringi kogumik.
Tartu, 1965, lk. 134 - 166.

Naaber, V. Vene - Rootsi suhted 1617. - 1634. a. - Ajaloo-
alaseid töid I. ÜTÜ ajalooringi kogumik. Tartu, 1962,
lk. 78 - 103.

Sepp, H. Eesti sõjaajaloo uurimine ja Riigi Keskarhiiv. -
"Sõdur", 1937, nr. 51/52, lk. 1296 - 1300.

Sepp, H. Eesti majandusajalugu. I köide. Tartu, 1937.

Sepp, H. Rootsi sõjaväe komplekteerimisest eestlaste
ja soomlastega Kaarel IX valitsuse lõpul ja Põhjasõja
ajal. - "Sõdur", 1927, nr. 20/21 ja 24, lk. 488-493 ja 578-585.

Terling, A. De la Gardie fond kui ajalooallikas Vene -
Rootsi suhete ja Kolmekümneaastase sõja probleemide
käsitlemisel. Diplomitöö. Tartu, 1972.

V. Kuninglik Pori rügement. - "Sõdur", 1929, nr. 52, lk. 1161-
1165.

Wallroth, K. Sveriges mynt 1449 - 1917. Bidrag till en Svensk mynthistoria. Numismatika meddelanden. XXII.

Vares, O. Jooni Tallinna kindlustustest Rootsi ajal.-
"Sõdur", 1929, nr. 24/25/26, lk. 608 - 615.

Vares, O. Poola suhted Eestiga XVI sajandi lõpul.-
"Sõdur", 1930, nr. 30/31/32, lk. 895 - 906.

Vares, O. Üldjooni Tallinna linna sõdureist XVII ja XVIII sajandil.- "Sõdur", 1930, nr. 7/8, lk. 189 - 193.

Vasar, J. Rootsi aja senisest uurimisest ja edaspidis -
test uurimisülesannetest, eriti Liivimaa suhtes.-

"Ajalooline Ajakiri", 1936, lk. 27 - 36.

Wolontis, J. Kopparmyntningen i Sverige 1624 - 1714.
Helsingfors, 1936.

Андерссон, И. История Швеции. М., 1951.

История Латвийской ССР. Сокращенный курс. Второе, перераб. и доп. издание. Рига, 1971.

Кан, А. История Скандинавских стран. (Дания, Норвегия, Швеция). М., 1971.

Очерки истории СССР. Период феодализма IX-XV вв. в двух частях. II. М., 1953.

Табулдан, В. Политика Шведской администрации в Вияземе XVII в. в отношении путей сообщения, транзита и дорожного хозяйства. - "Skandinavia kaarditük", 1971, XVI.

Талли, Х. Между двумя боями за Нарву. Эстония в первые годы Северной войны (1701-1704). Таллин, 1966.

Торшнеф, Б. Франция, Английская революция и Европейская политика в середине XVII в. М., 1970.

Разин, Е. История военного искусства с древнейших времен до первой империалистической войны 1914-1918 г.г. Часть вторая. Военное искусство средневекового феодального общества. VI-XVIII века. М., 1940.

Рига. Очерки по истории города. Рига, 1967.

Форстен, Т. Балтийский вопрос в XVI и XVII столетиях (1544-1648). ТЮМ II, СТБ, 1894.

Резюме.

Задачей настоящей дипломной работы является выяснение численности, состава и способов снабжения сухопутных войск Шведского королевства, которые находились на территории Эстляндии в первой половине XVII века. Работа написана на основании материалов, хранящихся в Центральном государственном историческом архиве ЭССР[†].

Работа состоит из шести глав. В первой главе дается обзор захватнической деятельности Шведского королевства в Ливонии в связи с общеполитическим положением в Восточной Европе и военных реформ Густава Адольфа II.

Во второй главе просматривается динамика численности и структуры сухопутных войск Швеции в I половине XVII в. В Эстляндии, как в глубоком колониальном тылу Швеции численность войск незначи^{тельна}. В мирное время хватало тут 150 солдат, во время войны их численность не превышало одной тысячи.

В третьей и четвертой главе анализируются расходы на жалованье сухопутным войскам и их структура в 1629-1661 гг. Доминирующее положение зерна как платежного средства указывает на то, что те времена в Эстляндии господствовало натуральное хозяйство.

Пятая глава посвящена снабжению войск обмундированием и обувью. Их выдавали почти ежегодно. Солдат получал в среднем 5 аршин^{ов} обычной материи (сукна), а офицер — 6-8 аршин более дорогого сукна в год.

[†] ЦГА Эст. ССР ф., I, оп. 2, ед. хр. 775-794.

Последняя глава рассматривает финансирование оборонительных сооружений Таллина из государственной казны. Вопреки весьма распространенному мнению, оказывается, что помощь со стороны казны была весьма существенной, достигая иногда суммы в несколько тысяч талеров.

Кроме того дается краткий обзор развития Шведского денежного хозяйства с целью установить действующий точный денежный курс в Эстляндии в I половине XVIII столетия а так же цены на зерно, которые служили основой при снабжении армии. В виде графика приведены данные общей численности Шведских войск в I половине XVIII века в Эстляндии.

Sisukord

Sissejuhatus	2	-	7
I pt. Rootsi kuningriik ja Liivimaa XVII sajandi esimesel poolel. Gustav II Adolphi sõjaväereformidest	8	-	22
II pt. Rootsi maavägede suurusest ja struktuurist Eestimaal XVII sajandi esimesel poolel. Värvatute päritolust	23	-	42
III pt. Kulutused maavägede palkadele aastatel 1629 - 1661	43	-	50
IV pt. Palga struktuurist aastatel 1638 - 1661	51	-	57
V pt. Maavägede varustamisest riide ja jalanõudega aastatel 1629 - 1661	58	-	68
VI pt. Kulutused Tallinna ehitus- ja kindlustustöödele aastatel 1632 - 1661	69	-	73
Lõpetuseks	74	-	75
Lisad: I Maavägede suurus Eestimaal aastatel 1629 - 1661			77
II Rahakursist ja viljahindadest	78	-	85
Kasutatud allikad ja kirjandus	86	-	89
Резюме	90	-	91